

szombat

2006. december
5767 kislév

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár Jáoz-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

Deák Andrea
(szerkesztőségi titkár)
Fritz Éva (pénzügyek)

Állandó külső munkatársak:

Csáki Márton, Peremiczky Szilvia,
Szegő Péter, Várnai Pál

A megjelenést támogatja:
Amerikai Joint Magyarországi
Ronald S. Lauder Alapítvány
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány



Nemzeti Kulturális Alapprogram



NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi.

Terjeszti a LAPKER Rt.

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2006. november 13-án.

Címlapfotó:
Tóth Csilla

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.com

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomdai előállítás:
Grafika Press Nyomdaipari Rt.



8. oldal



17. oldal



26. oldal



28. oldal



34. oldal

ÁLLÁSPONT

4 Szántó T. Gábor
Alternatíva

VILÁG

5 Gadó János
Töredékek a litván zsidóságról
1. rész

8 **A falasák hazatérése** (Szegő Péter)

9 Sába királynője és Salamon
Etióp nemzeti legenda, egy
tisztázatlan liaison (Sturovics Andrea)

11 **A bevallhatatlanság kínja**
(Csáki Márton)

IZRAEL

12 **Combinók Tel-Avivban?** (Shiri Zsuzsa)

HAZAI DOLGAINK

15 **Keset-konferencia a Római-parton**
(Csáki Márton, Szegő Péter)

17 **Bál tsuva - a megtérő ember**
Vitaest a Sirályban (Szegő Péter)

SZELLEML

20 Emmanuel Levinas
A zsidó gondolkodás ma

KULTÚRA

23 Keresztes József
A vörös mézskő
zsinagógaküszöb

26 **Bence György meghalt** (Novák Attila)

27 Heller Ágnes
Egy fontos születésnapról

28 **Kultúratermelés -**
tolvajok és politikusok között
Interjú Vajda Róberttel (Csáki Márton)

30 Nógrádi Noa
A buszon

31 Nagy Zopán
Lázadás

32 **Egymás tagjai**
a test szerint (Vári György)

KULINÁRIA

34 **Fülemüle étterem**
Biztos lábakon

Alternatíva

Azon az estén, amikor a valáshoz visszatérő fiatalok kerekasztal-beszélgetését rendezték a nemrég nyílt Sirály kávéházban, a Király u. 50. alatt, az alagsori helyiségben nem sokkal később Vázsonyi János és David Yengibarian koncertezett, és egy véletlenül betévedt holland is kedvet kapott, hogy csatlakozzon hozzájuk egy kis örömmel.

A kör-emailek tanúsága szerint azonban ez csupán a kezdet.

A Marom zsidó ifjúsági szervezet (Schönberger Ádám, Sturovics Andrea, Susán Eszter és társaik) jóvoltából e hely az elkövetkező időben olyan alternatív zsidó szórakozóhely (is) lesz, ahol a szórakozás mellett, sabbati ebédek keretében a hetiszakasról tartanak előadást (Balázs Gábor), további vitaesteket szerveznek, izraeli vagy zsidó tárgyú filmeket vetítenek,



könyv- és lapbemutatókat tartanak. December 16-án este például ételkóstolóval egybekötve a Szombatét, jöjjenek, és (l)egyének velünk. És persze találkozóhely lesz, mint a Szóda, a Szimpla, ahol késő estig lógni, dumálni, ismerkedni lehet. Itt, a Sirályban, az emeleten kis zsidó könyvtár és folyóiratolvasó is működik majd, s ígérk, lesz sakk, kártya és társasjáték.

Egy hely. Akár Singer Varsójában vagy New Yorkban, a Lower East Side-on.

Jönnek is a fiatal amerikai újságírók, hogy felfedezzék azt, amiről odahaza lemaradtak.

Pár utcával odébb, a Sark kávéház pincéjében mutatta be néhány hónapja a Budapesti Zsidó Színház a Tartuffe zsidó változatát. A körülmények, a lehetőségeik egyelőre szerények, reklámjuk alig, a szervezés akadozik, a művészi produktum azonban magáért beszélt. Ahogy a rendező nyilatkozta

lapunkban, a Cseresznyészkertre készül a társulat – hasonlóan hangszerelve –, sőt, mire e cikk megjelenik, már be is mutatták a darabot. Kíváncsian várjuk az előadást.

A Keset (szivárvány) nevű, háromnapos kulturális rendezvényen is ott jártunk november elején, amelyet lelkes társaság hozott tető alá. A Joint támogatásával és a Bálint Ház, illetve magánszemélyek szervezésében létrehívott kezdeményezés friss, oldott, in concreto: jó hangulatot hozott a zsidó közösségbe – hasonlóképpen a tavalyi Zsidó Közösségi Fórumhoz.

Talán szemléletváltásnak vagyunk tanúi, aminek következtében a hangulat is változik némiképp. Talán (egyelőre elsősorban külföldi támogatások révén) az anyagi lehetőségek is bővülnek, hogy a zsidó kultúra és közösségi lét fennmaradjon, talán a vállalkozó kedv növekszik – mindenestre mozgás észlelhető. A zsidó közösség akkor jár jól, ha támogatja az új kezdeményezéseket.

Verseny van, de ez nem baj, sőt stimulál.

Mindenestre már nekünk is fel kell kötnünk a gatyánkat: itt egy új nemzedék.

Székely T. János

RÖHRIG GÉZA

angyal istván vasbetonszerelő kádárhoz 1958. december elsején

*auschwitzből árván tért haza
nem sírt még tán vagy tíz évet
otthon a fájdalomban volt
máshol mindig el is tévedt*

*főzni persze nem főzdögélt
nőzni is csak vágyott lustán
holtan ment ő gyakran végig
fényes nappal a nyílt utcán*

*s mint a vekker foszforeszkál
emberünkől magány áradt
titka ellenállt akár a
pacemaker a hamvasztásnak*

*a pártból kirúgták jobb így
megnősült fia született
ötvenhatban egy hét alatt
a senkik parancsnoka lett*

*elvtárs muszáj felköttemed?
élve több gondot okozna?
kétszázat már leölettlél
mondd mennyit írt elő moszkva?*

*férgektől féljünk a sírban
dörgött ránk ha szóba jöttél
nincs benned irgalom semmi
éljen az eszme! vesszen az önkény!*

GADÓ JÁNOS

Töredékek a litván zsidóságról

1. rész

„Szerdán sajnos nem érek rá, a királynőhöz vagyok hivatalos” – tudatja velem a zsidó közösség elnöke, aki cseppet sem ütődött: valóban az angol királynővel egy időben érkeztem Vilniusba, s a tiszteletére rendezett fogadásra hivatalosak a helyi zsidóság képviselői is. Állítólag maga az uralkodó kérte, hogy így legyen: tisztelgés ez a nagy múltú „litvak” zsidóság előtt, melynek hajdan negyedmillióس tömegéből mára ötezer fő maradt az országban.

A jelképes főhajtás nemcsak az elpusztított százazreknek szól, hanem a litvániai zsidóság hatalmas kulturális teljesítményének is. (Lásd keretes anyagunkat.)

*

Vilnius egykori zsidónegyedében – ahol a házak egy része túlélte a háborút – ma illően kint vannak az emléktáblák, amelyek a gettó egykori helyét, a halálmenetek kiindulópontját, a hajdani zsidó iskolát, a YIVO intézetet s egynémely más, nevezetes helyet jelölnek. A feliratok mind litván és jiddis nyelvűek. „Ezen a helyen állt a vilnai nagy gettó, ahonnan 1941. szeptember 6. és 1943. szeptember 23. között több mint harmincezer zsidót hajtottak a halálba.”

A kétnyelvű táblák egymagukban is kisebb amnéziát sejtetnek: a háborút előtt a város, Wilno néven, Lengyelországhoz tartozott, túlnyomórészt lengyelek és zsidók lakták, s a zsidó asszimiláció iránya a lengyel kultúra volt. „Vilnius a két világháború között len-



Alperavicius elnök

gyel megszállás alatt volt” – mondják zsidó beszélgetőpartnereim, ami ép-púgy igaz, mint ahogy Kolozsvar valaha magyar megszállás alatt állt. A fenti mondat csupán annyit jelent, hogy elfogadják a litván narratívát, a lengyel időszak nem kedvesebb számukra, nem éreznek iránta nosztalgiaát.

*

Hogy kivel-mivel azonosulhatnak a litvániai zsidók, azt a jelenlegi közösségi elnök életpályája sejteti. Szimon Alperavics Wilnóban született 1928-ban – mindkét ágon híres rabbicalád leszármazottjaként, noha közvetlen felmenői már a világi jiddis kultúra jelesei közé tartoztak. A szülők azonban – változó idők – már a lengyel kultúrát töltötték a kis Szimon fejébe. Tízéves korában a család a jobb megélhetés reményében illegálisan átköltözött Kaunasba, az akkori Litvánia fővárosába. Mivel a litván kultúra nem jelentett perspektívát, a

gyereket a Sólem Áléchemről elnevezett jiddis gimnáziumba írták.

1941-ben Szimon apja – aki, mint mondja, észnél volt – a családját még időben feltette egy Moszkvába induló vonatra. (Ő maga Kaunasban maradt és elpusztult további ötven családtaggal együtt.) Az új helyen Szimon oroszul folytatta tanulmányait, aztán Moszkvában diplomázott, és ott is doktorált. Később azonban visszatért – immár Vilniusnak átkeresztelt – szülővárosába. A háború előtti lengyel és jiddis kultúra helyett addigra az orosz és a litván vált uralkodóvá. A lengyeleket kitelepítették, katolikus templomaikat javarészt kultúrházzá, uszodává stb. alakították. A Soát túlélte mintegy húszezer zsidó jiddis kultúráját az 1953-as anticionista kampány során elpusztították, szervezeteiket egy szálíg betiltották. A város kétszáz zsinagógájából egy maradt meg. A legendás vilnai nagy zsinagógát – mely a háborúban csupán megsérült – lerombolták a zsidó negyed egy részével együtt. További életében Szimon javarészt oroszul és litvánul beszélt.

Vajon mindezek után a litvániai zsidók melyik kultúrával, melyik néppel érezhettek közösséget? Nyilván egyikkel sem. Mikor 1985 után lehetővé vált a kivándorlás, a 25-30 ezer emberből (akiknek egy része más szovjet vidékekről költözött ide) mindössze ötezen maradtak itt.

*

Dr. Simon Alperavicius elnök (nevét 1990 után litvánosította) ma a zsidó közösség erős embere. Tekintélye részben onnan származik, hogy a hajdani nagy idők utolsó élő képviselője. Ehhez illően a tudományok doktora, oroszul, litvánul, lengyelül, jiddisül és németül beszél. Íróasztala fölött természetesen a Vilnai Gaon képe függ, akinek tekintélyéből alighanem maga is igyekszik minél többet kölcsönözni. Ő az elnöke a vilnusi és a litvániai zsidó közösségnek, valamint a (különálló) vallásos zsidó közösségnek is (noha egy szót sem ejt arról, hogy tartaná a hagyományokat). „Túl sok mindent tart a kezében” – fogalmaz udvariasan egy nem zsidó ismerősöm. Viszont tekintélye hasznos a kárpótlási tárgyalások során.

*



A Choral zsinagóga

A gettó emléktáblája

A ma ötezer fős litvániai zsidó közösség még a Vilnai Gaonnal és nagyszerű múltjával együtt sem lett volna képes kárpótlási követelésekkel fellépni a litván állammal szemben, ha nem segít be az amerikai zsidóság néhány képviselője. Volt egy erős ütőkártyájuk: az ország fölvétele a NATO-ba, ami az áhított Amerikai védelmet jelentette a kis országnak. Ígéret született, hogy a litván parlament törvényt hoz a kárpótlásról – aminek megszületése állítólag év végén esedékes. Nem kapkodták el – a zsidók kárpótlása eléggé népszerűtlen a litván közvélemény szemében.

Ruthenberg közösségi elöljáró (civilben bankár és a városi tanács tagja) szerint kétezer – ma is álló – épületről bizonyítható, hogy hajdan zsidó tulajdonban volt. Az állam azonban hiánytalan dokumentációt követel mindenről – csak hogy a háborús pusztítások és ötven év szovjet uralom után honnan lennének dokumentumai a 95 százalékos vérvesztéséget elszenvedett helyi zsidóságnak? A közösség kétszáz ingatlant szeretne visszakapni természetben vagy megváltás formájában, és állítólag 103-ról van megfelelő dokumentáció. A tét 45 millió dollár (9 milliárd forint), ami nagyságrenddel több annál, amit Magyarországon a Mészárosok kaptak – holott Litvánia kisebb és szegényebb is.



Az is igaz viszont, hogy jelenleg a közösségnek semmi vagyona nincs, székházukat is amerikai pénzen bérlik. A visszaadandó javak egy kárpótlási alapba kerülnek majd, melyet helyi és amerikai zsidó szervezetek képviselői, valamint izraeli küldöttek fognak igazgatni.

*

Noha a visszaadandó javakból még nem részesültek, a kárpótlás sikeresen megosztotta a zsidó közösséget. Sholom Ber Krinsky lubavicsi rabbi, aki 1994-ben jött az országba, és tíz éven keresztül az egyetlen volt e tisztségben, 2004-ben szembekerült a hivatalos zsidósággal, miután saját jogon részt kért a kárpótlásból. Úgy gondolta, hogy neki, aki 1994-ben Amerikából érkezett, nincs kevesebb joga, mint egy 1974-ben Moszkvából idetelepült

zsidónak. Ha ő óvodát, iskolát, jesivát, nyári tábort, kóser konyhát tart fent, nem jogos a kérése?

Miért tart fenn külön intézményeket, amikor a közösségnek is van óvodája, iskolája, nyári tábora, ebédlője? – kérdez vissza a másik fél. Miért kell megosztani az embereket és az anyagi forrásokat?

A viszálykodás azonban – melynek során egy évig zárva volt a város egyetlen zsinagógája – tulajdonképpen nem más, mint a régi hagyományok életre keltése: a Vilnai Gaon (akire az elnök nem mulaszt el hivatkozni) utódai harcban állnak a haszidokkal, mint egykor nagy elődjük.

Krinsky rabbi Chabad-központja kétemeletes villaépület a város egyik kellemes negyedében. Itt van a Chabad teljes infrastruktúrája, kivéve az iskolát, amelynek különálló épületét az állam bocsátotta rendelkezésre. A rabbi elmondása szerint száz gyerekük van: az óvodástól az érettségizőig. Már öt érettségizett évfolyam hagyta el az iskolát. Száznál is több brit milát intézett, mióta itt állomásozik – tudatja.

Miután Krinsky rabbtól megváltak, a közösségnek új rabbiról kellett gondoskodnia: így esett a választás Chaim Burshtein egykori leningrádi ellenzéki-re, aki ma az ortodox irányzatot követi. „Jelenleg a rabbi nincs Vilniusban” – tájékoztatnak a közösségben, de a hecserével ellátott kóser étterem zavartalanul működik. Ő a rabbi a város egyetlen zsinagógájában, s péntek este egyedül itt van minjen.

– Tíz-tizenöt öregember péntek este összejön imádkozni. Viszont vallásos nevelést, jesivaoktatást, kóser étkezést, hosszú távú koncepciót a hagyomány feltámasztására csak mi nyújtunk – veti ellen Krinsky rabbi, akinek máig fáj, hogy már nem övé a Choral zsinagóga, amelyet még mindig úgy emleget: „a mi zsinagógánk”. Fényképalbumában megcsodálhatom a városközpontban rendezett chanukka ünnepet, amelyen az államelnök is részt vett; a szovjet korszak után rendezett első purimot, ahol ezer ember volt jelen; a nyári tábor képeit és számos más eseményt, amelyet a lubavicsi rabbik kifogyhatatlan energiájával szervezett. Mindehhez túlnyomórészt külföldi forrásból teremt elő a pénzt. A kárpótlási ügyekbe nem

folyik bele, ám a szerinte neki járó részről nem mondott le.

*

Nem Krinsky rabbi az egyetlen, aki külön útra lépett: Emanuelis Zingeris viszonya sem harmonikus a közösséggel. Zingeris a litván parlament képviselője, az Amerikával és Izraellel fenntartott kapcsolatok parlamenti bizottságának elnöke. A szovjet időkben elszánt aktivistája volt a Sajudis függetlenségi mozgalomnak (aki már nem emlékszik: ez olyan volt, mint Lengyelországban a Szolidaritás, tevékenységét nyugaton



Markas Zingeris

nagy rokonszenv övezte). Egyszerre volt a litván függetlenség és a zsidó ébredés harcosa: meghatározó szerepe volt mindkettőben. Az állami zsidó múzeum megalapításában oroszlánrésze volt. Miután parlamenti képviselő és a kisebbségi bizottság tagja lett, lemondott a zsidó közösségben betöltött tisztségéről – a kettő nem fért össze. Barátságban váltak el, s az ellentétek csak később fejlődtek ki Zingeris, a radikálisan politizáló egykori ifjú ellenzéki és Alperavicius, a megfontolt nagy öreg között. Előbbi felemlegeti a mostani elnök kommunista múltját, míg utóbbi azzal vág vissza, hogy a parlamenti képviselő már nem pártfogolja a zsidó ügyeket.

*

Mindezt Markas Zingeristől, Emanuelis fivéréől tudom. Markas a Vilnai Gaonról elnevezett állami zsidó múzeum igazgatója, továbbá író. Ő az első zsidó író, mint mondja, aki litván nyelven alkot. A háború előtt a „litvák” zsidók természetesen jiddis nyelven írtak, a szovjet korszakban pedig oroszul. 1989 után azonban erősen alászállt az érdeklődés az orosz nyelvű művek iránt, és Markas – akinek családjában

négy nyelven beszéltek – a litván mellett döntött. Nem lehetett könnyű – ismerve az ex-szovjet zsidók szenvedélyes rajongását az orosz kultúra iránt. Markas maga is Anna Ahmatova és Oszip Mandelstam versein nőtt fel. „A litván nyelv szép és gazdag”, magyarázza nekem – vagy inkább magának.

„A XX. század tapasztalatai után az illúzióknak nincs többé helyük” – szögezi le. Józan felfogással konzervatív liberálisnak vallja magát, aki mindent távolságtartással és egy csipet iróniával szemlél. Úgy tűnik, Markasban egy zsidó tory politikus veszett el.

„De én nem tudok illúziók nélkül élni!” – szakad ki belőle az elfojtott orosz lélek a következő pillanatban. Markas az orosz irodalom titánjainak megváltó szenvedélyét az anyatejjel szívta magába, s most egy kis népen belüli maradék kisebbség írójának szerepébe került, amelyben a megváltó düh furcsán néz ki.

Nem szereti, ha zsidó írónak nevezik, mert az behatárolja. Ugyanakkor zsidó

írónak lenni új jelenség a litván irodalomban: a közönség számára talányos, izgató, egzotikus. A zsidó közösségbe viszont nemigen jár el: szűknek, provinciálisnak érzi. Az antiszemitizmusa nem panaszkodik. „Litvániában nem rossz a légkör” – magyarázza. A parlamentben nincs antiszemita párt, sőt: parlamenti jóváhagyással állították fel a náciizmus és a kommunizmus bűneit vizsgáló bizottságot. Markas a náciizmussal foglalkozó albizottság elnöke. Eddig két kötetet adtak ki a vészorkorszakról, s késülőfélben van a harmadik.

A 2. rész tartalmából: Látogatás a vilniusi „Síp utcában”; múltfeldolgozás litván módra; a zsidó kulturális hagyaték sorsa.

A fenti írás riportsorozatunk része, amelyet az Európai Unióhoz csatkozott tíz új tagország zsidó közösségeiről készítettünk.

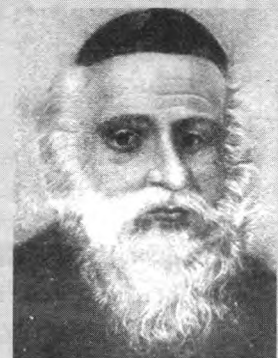
JERUSALAJIM DA LITA...

...a litván Jeruzsálem. Ezt a nevet érdemelte ki Vilna (a város litván neve) a zsidó világban, mivel a XVIII–XIX. században a litvániai zsidóság volt a talmudi tudományok egyik legnagyobb központja. Legnagyobb mesterük, Eljahu ben Slomo Zalman, a „Vilnai Gaon” nevét ma is utca őrzi az egykori zsidó negyedben. A nagytekintélyű mester nem csupán műveltségével, hanem a haszidizmus elleni ádáz küzdelmével is beírta nevét a történelembe. A ma ultraortodoxnak (héberül „haredi”-nek) nevezett irányzat egyik ága ma is a „litván” vagy „litvis” nevet viseli. Litván földről indult el a nagy jelentőségű muszár irányzat, amely a zsidó hagyomány erkölcsi vonatkozásaira helyezte a hangsúlyt.

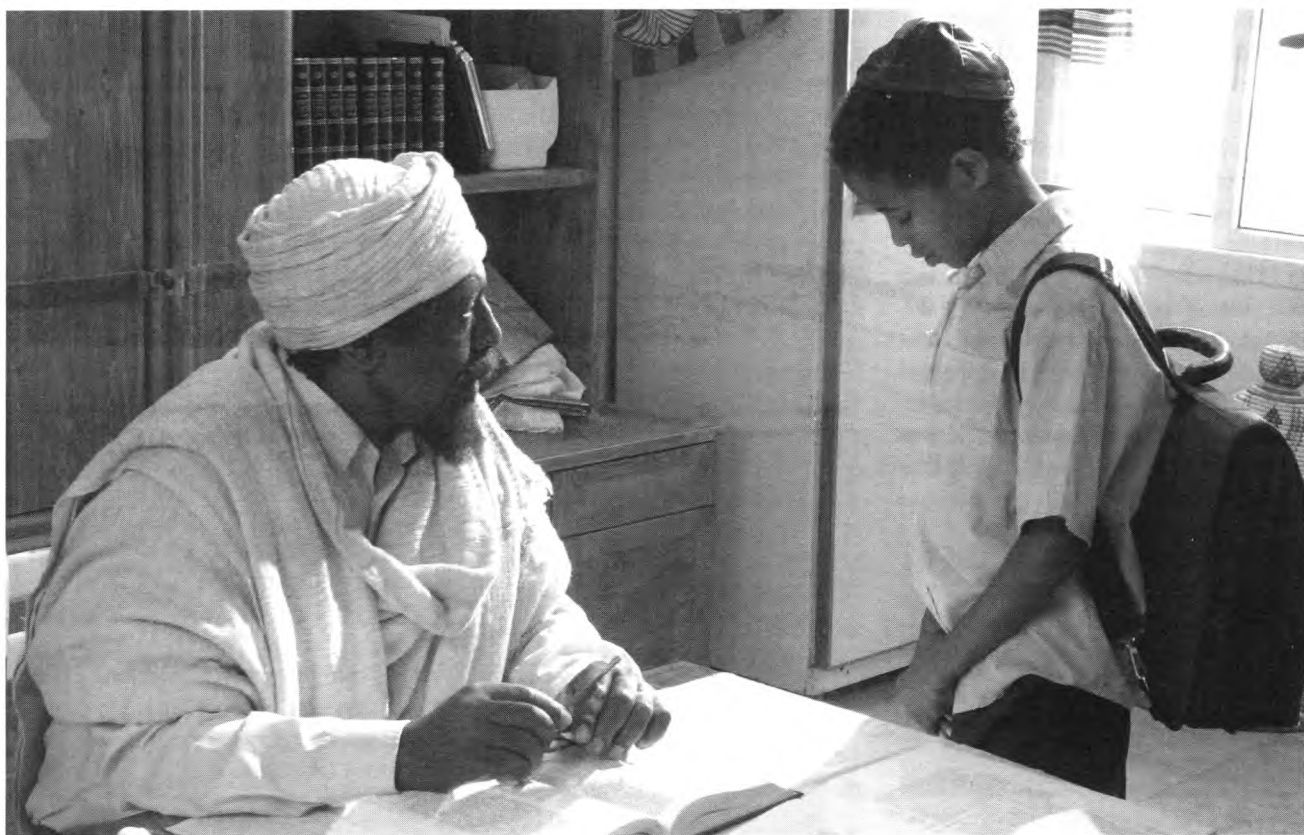
A modernizáció korában Vilna a zsidó felvilágosodás, majd a XIX. század második felétől a világi jiddis kultúra fellegvára lett. 1925-ben itt alapították a legendás YIVO intézetet, az askenázi zsidó történelem és kultúra első kutatóközpontját.

A város zsidó lakossága 1905-ben már elérte százezer főt, az összlakosság 51 százalékát (!). A túlnyomórészt szegény, de megváltó eszmékre fogékony néprétegek körében népszerűek voltak a szocialista eszmék: a városban alakult meg a legnagyobb zsidó munkásmozgalom, a Bund. A két háború között a város, Varsó mellett, a lengyelországi zsidó kultúra legnagyobb központja volt, ahol a zsidó szellemi élet minden ága virágzott: az ultraortodoxiától egészen a marxista cionizmusig.

A náci megszállás első két éve alatt a zsidó kultúra még egyszer vakító fényfelángolt, mielőtt kihunyott: a vilnai gettóban szervezett színelőadásokkal, hangversenyekkel ma külön kötet foglalkozik. Ami a YIVO páratlan archívumából és könyvtárából a Soá után megmaradt, azt nagybörészt New Yorkba menekítették, kisebb része szovjet könyvtárak zárt osztályaira került. A hajdani nagy kultúrközpontból nem maradt semmi.



A „Vilnai Gaon”



A falasák hazatérése

Élj és boldogulj! címmel a közelmúltban mutatták be Radu Mihaileanu filmjét. Összeállításunk, melyben a filmről is írunk, ebből az alkalomból készült.

Az etiópai zsidó közösség – másképpen falasák, illetve Béta Izrael, melynek tagjai magukat Salamon izraeli király és Sába, a Bibliában néven nem nevezett, de az etióp hagyományban Makedának hívott királynője gyerekétől, I. Menelikről származtatják magukat – lélekszáma a XX. század elején még két-százezer körüli lehetett, napjainkban

ez a szám mintegy százhúszezer körüli, de lehet, hogy jóval kevesebb. Az őket illető létszámbeccslés egyre pontatlanabb, különös tekintettel arra, hogy több mint százezren közülük Izraelben élnek, ahol az idő eltünteteti az etiópai, magyarországi vagy argentinai zsidó fogalmát, és az idő múlásával egyre nehezebb meghatározni, ki a falasa. Etiópiának egyes becslések szerint ma még mintegy huszonkétezer falasa polgára lehet.

A MÓZES-AKCIÓ

1980-ban 209 zsidó érkezett Etiópiából Izraelbe. 1981-ben ez a szám 956, egy évvel később 891 volt. Az olék zöme az északi Tigre tartományból jött, s a nyolcvanas évek elején a Tigrében lakó mintegy négyezer zsidó szinte kivétel nélkül áttelepült Izraelbe.

Az ekkoriban Etiópiában uralkodó káosz miatt a legtöbb etióp zsidó először Szudánba menekült, a legtöbbjük illegálisan. 1984-re a tízezret is meghaladta a szudáni menekülttáborban lévő zsidók száma. A táborokhoz vezető utakon több mint kétezren – más források szerint négyezren – haltak meg a közbiztonság teljes hiánya és az éhség miatt. Mindez arra készítette Jeruzsálemet, hogy légihidat hozzon létre az etiópai zsidók megmentése érdekében. 1984. november 21-e és 1985. január 5-e között több mint hat és fél ezer – más források szerint nyolcezer – embert szállítottak át Izraelbe: ez volt a Mózes-akció. Az akcióban az Izraeli Véderő mellett részt vett a CIA és az Egyesült Államok kartúmi nagykövetsége is.

Az izraeli kormány szeretne volna titokban tartani a Mózes-akciót. A mentés anyagi hátterének egy részét azonban galuti zsidók állták, és bármilyen titokban is igyekeztek pénzt gyűjteni, a hír kiszivárgott. Az Egyesült Államokban újságok cikkeztek az ügyről.

Kezdetben a szudáni hatóságok nem akadályozták a Mózes-akció kivitelezését. Miután azonban minden nyilvánosságra került, az arab államok nyo-

másának engedve, Kartúm feladta ad-digi jóindulatát, és 1985. január 5-én a légi mentést föl kellett függeszteni. Több száz – más források szerint ezer – etiópai zsidó maradt Szudánban.

A JÓZSUÉ-AKCIÓ

A Józsué-akció Szudánból menekített ki 1985-ben mintegy nyolcszáz falasát. A kivitelezést a CIA vállalta magára; az akció fő felelőse idősebb George Bush volt, az Egyesült Államok alelnöke – korábban a CIA igazgatója.

A Mózes- és a Józsué-akció családokat szakított ketté: több mint ezer „ideiglenesen árva” gyerek várta Izraelben, hogy szüleit is kihozzák Afrikából.

A SALAMON-AKCIÓ

Etiópiában 1991-ben polgárháború dúlt. A falasák alijázni akartak, ezt azonban a kommunista rendszer igyekezett megakadályozni. Az izraeli kormány – hogy jobb belátásra bírja – harmincmillió dollárt fizetett Etiópia bukófélben lévő diktátorának, Mengisztu Hailé Mariam ezredesnek, és a még Etiópiában maradt falasák nagy részét, 4137 főt – más források szerint 14 325-öt – szállítottak 1991. május 24-én Izraelbe. Ez volt a Salamon-akció. Négy nap múlva Mengisztu megbukott; állítólag ebben erősen benne volt Izrael és a CIA keze, így állván bosszút, ami-

ért a diktátor először nem támogatta az aliját.

A légi mentést az El Al harmincnégy túlsúfolt gépével hajtották végre. Világcsúcsot állított fel az a Boeing 747-es, amely 1088 emberrel – köztük egy, a repülőgépen született csecsemővel – landolt a Ben Gurion repülőtéren.

A menekültek legtöbbször az Izraelbe érkezés előtt sosem látott folyóvizet vagy villanyt.

Szegő Péter

(Forrás: Révai Nagy Lexikona; Magyar Nagylexikon; Martin Gilbert: Izrael története; www.wikipedia.org)

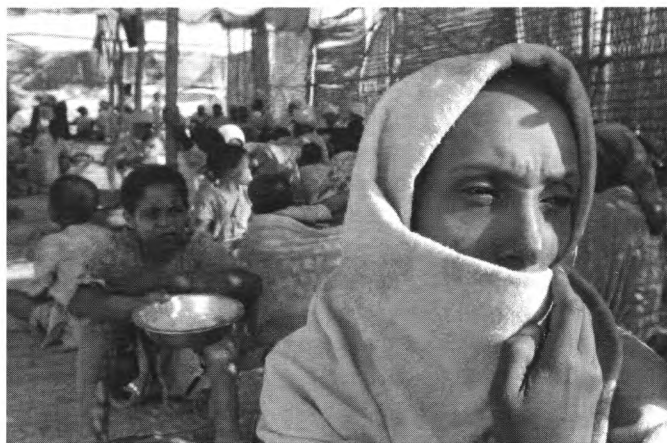
SÁBA KIRÁLYNŐJE ÉS SALAMON

Etióp nemzeti legenda, egy tisztázatlan liaison

Történetekben, mármint azokban, amelyekben nők is szerepelnek, mindig igen sok az elmentmondás. Különösen igaz ez a szerelmi históriákra. A történet szereplői, valamint az őket körülvevők az események előtt/közben/után szenvedélyesen vitatkoznak, veszekednek és találgatnak, mi történt (és hogyan nem), meg miért, ha mégsem. Esetünkben egy geez (etióp) nyelvű keresztény legendagyűjtemény egyik rövid passzusából azt tudjuk meg, hogy „királlyá tette Salamon a fiát, Ebna Hakimot, s elküldte Etiópia földjére, hogy uralkodjék annak minden vidéke fölött”.¹ A fiúról a Királyok könyve és egyéb kanonizált zsidó források mitsem tudnak, sőt azt sem, hogyan (és kinek) nemzhette a király a gyermeket. Az etióp források, Sába királynőjével való találkozását jelölik meg a gyermek fogantatása „okának”. A követ-

kezőkben igyekszünk összevetni a forrásokat és az eltérő verziókat, már csak azért is, mert a fent nevezett Ebna Hakimtól származtatja magát több jóra való etióp dinasztia is, valamint az Etiópiában élők közül sokan ma is zsidónak vallják magukat, eredetüket illetően pedig bőszen a királyi frigyre és annak következményeire mutogatnak. Lássuk, mit tudunk a feltételezett idill sze-

replőről, majd azt, ki mit tud az eseményekről. Kezdvé a Királyok könyvével: Salamon király a bibliai szövegekből több dologról is ismeretes, a bölcsességéről, (1Kir 3. 5–15, 4. 29–34) igazságos ítéleteiről (uo. 3. 16–28), a Szentély felépítéséről (uo. 5–8) és persze számtalan feleségéről és nőügyeiről. Háremének gyöngyszeme a fáraó lánya (1Kir. 3. 1), a többiekéről pedig azt tud-



Élj és boldogulj! (részletek a filmből)

juk meg: „...*hétsszáz felesége volt, és háromszáz ágyasa...*” (1Kir 11. 2). Ehhez még hozzávehetjük, hogy az Énekek Énekének szépséges pásztorlánya is öleléje fut, amikor hintón érkezik: „*Íme ez Salamon gyaloghintaja... hálóágyat csinált magának Salamon a libanoni fákból, oldalát aranyból, ágyát bíborból, belső része pedig ki van rakva szeretettel.*” (Én. Én. 3. 7–10) Sába királynőjéről a bibliai szöveg nem sokat árul el, csak annyiban említi meg, amennyiben Salamon szempontjából érdekes. „*Sába királynéja hallotta Salamon híreit... elment hozzá, hogy nehéz kérdésekkel próbára tegye. Bejött nagy sereggel Jeruzsálembe tevékkel... amelyek sok aranyat és ezüstöt hoztak... Salamon pedig mindenre megfelelt neki. Amikor látta Sába királynője Salamon egész bölcsességét, a házat, amelyet épített, asztalának étkeit... pohárszékeit... a lélegzete is elállt. (...) és mondta: áldottak embereid, boldogok szolgálid akik udvarolnak neked minden időben és hallhatják bölcsességedet... És adott a királynak száz és húsz talentum aranyat és igen sok fűszert és drágakövet.*” (1Kir. 10. 1–9 és 2Krón. 9. 1–12) A bibliai szövegben első pillantásra nem nagyon lehet a két uralkodó közötti szerelmi évdés biztos jeleit felfedezni; a fejlődési turizmust akkor már feltalálták, a kérdegetősi-próbáratevdősi is gyakori kelléke volt a diplomáciai tárgyalásoknak (erre nézve lásd Nizámi Aruzi, 12. századi perzsa költő megjegyzését, amelyben a szeldzsuk török dinasztiát szapulja, amelynek tagjai annyira tudatlanok, hogy tárgyalásaikon már történeteket, feladványokat és találós kérdéseket sem tesznek fel). A lakoma és a pohárszék említése már elgondolkodtató (véssük is emlékezetünkbe, csehovi pisztolyok ezek a legendák szerzőik kezében), de egy ilyen előkelő vendég mégsem maradhat éhen és szomjan. A királynő búcsúszavaiban már talán fellelhető némi asszonyos rajongás, de egyszerű olvasatban betudhatjuk az udvari etikettnek is, adományait pedig akár adónak is felfoghatjuk. A viszonylag keveseinek számító midrásgyűjtemény, a Targum Sáni Eszter² (Eszter I. 3-hoz) azonban már kissé eltérően számol be az eseményekről. Eszerint Salamon az egész világon, valamint az állatokon, angyalokon és démonokon is uralkodik,

és beszélni is tud mindegyikkel. Egyszer borozgatástól nekidámulva (akárcsak Ahasvéros) magához rendeli a világ összes állatát démonát és szellemeit, hogy táncukkal szórakoztassák. Annyira azonban nem volt elázva, hogy ne tudta volna „egyenként néven szólítani mindegyiket”, és kiderült, hogy egy madár hiányzik. A madár később mégis beesik, és azzal menteti magát, hogy olyan messzi vidéken járt, ahol már Salamon sem uralkodik. Ott talált egy Kinton nevű várost, messze Keleten, ahol az arany és ezüst csak úgy hever az utcán, a városban nem ismerik a fegyvereket. Azt is elárulja, hogy egy nő uralkodik felettük, akit Sába királynőjének hívnak. Salamont felcsigázták a hallottak, és egy levelet kötött a madár szárnyai alá, aki kézbesítette is a királynőnek. Megírta benne, hogy milyen hatalmas király is ő, és a Kelet többi királya már mind eljött hozzá, hogy hódoljanak előtte. Így elvárja, hogy Sába királynője is tegye tiszteletét. A levél záró formulája: „*Ha eljössz, minden királynál nagyobb tiszteletben részesülsz, ha nem, királyokat, légiókat és lovagokat küldök ellened. Királyaim a mező vadjai, lovagjaim az ég madarai, légióim pedig a démonok, szellemek, éjszakai lények. A démonok éjszaka ágyadban fojtogatnak majd, a vadak elpusztítanak a mezőn, a madarak pedig felemészti tested.*” Nyájás invitálásnak ki tud ellenállni? Sába királynője azonnal felkészült az útra, válogatott ajándékokat küldött maga előtt, és a hétéves utat Jeruzsálemig három év alatt tette meg. Salamon üvegpalatójában várakozott vendégére. Az üveg azonban megcsalta Sába szemét, azt hitte, Salamon víztükrön ül, és amikor elé akart lépni, fellebbentette szoknyáját, hogy ne legyen vizes, ekkor kivillant a lába, amely láthatólag szőrös volt. Salamon – aki tudjuk, igen bölcs – úgy kommentálta a látványt: „*Szépséged egy asszonyé, hajad azonban férfié. Mert férfinak éke az, de az asszonyt elcsúfítja.*”

E forrás szerint tehát nem valószínű, hogy Salamon – amúgy is tekintélyes hárem birtokában – szemet vetett volna az imponálóan gazdag, de szépséghibás királynőre. Muszlim források is nagyjából így mesélik a találkozást a Korán 27. szúrójának 17–45. verseiben. Sokat nem tesznek hozzá. Pontosítják, hogy a madár egy bizonyos „*hudhud*”, a királynőt

pedig Bilkisnek hívják, amely elterjedt név volt, az Ezeregyéjszakában is több csábos asszony viseli. Csak rosszmájú filológusok (akiknek semmi sem szent) etimologizálnak akképp, hogy a nevet a héber *pileges*, azaz „ágyas” kifejezéssel hozzák összefüggésbe. Ez azonban csak amolyan tudományos pletyka. Az etióp nemzeti krónika, a Kebra Nagest kihagyja a többiek által ismert, Sába számára kissé kínos jelenetet, és azt állítja, a találkozásból házasság lett, és így származhat az etióp dinasztia magától Salamontól. Egyéb (kevésbé hivatalos, de annál pikánsabb) etióp források részletezik Salamon és a királynő találkozását, de merőben másként mesélik a sztorit, mint az eddig láttuk. Szerintük Salamon maga elé rendeli Sábát, eddig nincs is elterés (a Targum Sánihez képest), és egy héten keresztül gazdagon megvendégeli, miközben csak azon gondolkodik, hogyan kaphatná meg a világszép asszonyt, de az erényes Sába ellenáll. Utolsó este Salamon cselet eszel ki (mondtam már, hogy bölcs?), és még pazarabb fogásokkal kápráztatja el a királynőt, éjjelig mulattatja, amíg olyan késő nem lesz, hogy a királynő fáradt hazatérni szállására, így Salamon szobát nyit neki saját palotájában, de kiköti, az asszony semmit nem vehet el, ami nem az övé, különben Salamonnal kell hálnia. Az asszony könnyedén belemegy, mivel nem vette észre, hogy a pompás vacsora egyszersmind igen fűszeres is volt. Az erős fűszerektől pedig hamar megszomjazik az ember. (Füstől már a bibliai szövegben elrejtett csehovi pisztoly csöve...) Erre számítván Salamon egy pohár vizet helyez el az asszony szobájában, és vár. A királynőt felkelti a szomjúság, rámered a pohárra, és azt gondolja, elég sötét van ahhoz, hogy senki ne vegye észre, elvette a pohár vizet. Salamon csak erre vár, világosságot gyűjt, és rajtakapja az asszonyt a pohár vízzel. A fogadás meg ugye fogadás.

Sturovics Andrea

¹ *Csodatévő Takla Hájmánót, 3. fejezet, 3 (válogatás), vál., ford., jegyz. és utószó: Ormos István, Budapest, Helikon Kiadó, 1986, 7. o.*

² Datálása vitatott, S. Gelbhaus a 4. századra datálja, L. Munk inkább a 11. századra (vö. Encyclopaedia Judaica, CD-ROM, „Targum Sheni” szócikk).



A bevallhatatlanság kínja

Gyerekkoromban apám sokszor mesélt a Négus szelídített oroszlánjairól. Hihetetlen volt, de később, kémiából való csúfos elbuktatásom napján talán ezért vigasztaltam magam Henry de Monfreid *Rejtelmes Abesszínia* című – amúgy szörnyű, gyarmati szemléletű – útirajzának megvásárlásával.

Évekig gyűjtöttem a fényképeket és történeteket Júda oroszlánjáról, az örült Lidzs Jeasszu hercegről és Rimbaud

abesszíniai kalandjáról. És ezért vártam annyira Radu Mihaileanu (az *Életvonat* rendezőjének) *Élj és boldogulj!* című filmjét is – reméltem, hogy valami apró részlet legalább egy pillanatra felillantja bennem azt, ami régen úgy felforgatott. Etiópia azonban, nyúzott arcokon tükröződve itt csak néhány kopott – leginkább az örmény népi társról készült felvételekre emlékeztető – fényképen bukkan fel a bevezető szavak illusztrációjaként, az ország maga pedig könnyűszerrel jellemezhető egyetlen másik szóval, ami úgy összeforrt vele: éhhalál.

A kezdő képsorok közben azonnal megkapjuk a felvilágosítást: a szudáni menekülttáborokban sínylődő, történelmük során olykor megtúrt, olykor üldözött, archaikus zsidó hitüket titokban gyakorló falasákat az izraeli tit-

kosszolgálat több akció keretében Izraelbe menekítette. Egy ilyen táborban veszi el gyermekét az a falasa nő, akire – hogy megmentse a biztos haláltól – egy ki tudja milyen törzsből származó asszony, rábízta kisfiát. Kemény szavakkal, rezzenéstelen arccal löki el magától, ki az ismeretlenbe, amit a viszontlátás mesebeli ígérete ellenére sem képes felfogni a fiú – akinek a nevét sem tudjuk mindaddig, míg Izraelben, a teremtés profán aktuusaként rá nem bök egy tisztviselő: Slo-mó leszel. A kimenekítés, majd a fogadóthon bemutatása a film egyik legellentmondásosabb része: zsúfolt teherautók, elégetett holmik, származást vizsgáló bizottságok, a nem zsidóknak bizonyulóknak visszatoloncolása a pusztulásba. Mintha egy deportálás történetét látnánk, ahol a „zsidó sor-

sot” a falasák hordozzák, holott mégiscsak egy életmentő akcióról van szó. Nekem ez a párhuzam túl didaktikusnak és felszínesnek látszott, bár az egész film a körül a félelem (vagy remény) körül forog, hogy Izraelben a zsidók *tényleg* olyanná váltak, mint a többi nép, magukéva téve azok legrosszabb, többségi reflexeit is. Slomó – akit gyermekként Moshe Agazai alakít – magára marad, egyedül kell szembenéznie az asszimilációval küzdő európai zsidó dilemmákra emlékeztető kérdésekkel – igaz, először a civilizációhoz kell alkalmazkodnia. Régi közössége nincs, már oda is csak a hazugság lökte – egyetlen kapcsolata az öreg írástudó, aki anyjának küldött leveleit körmöli. Új hazája nem lehet – mikor felnőttként megsebesül, az utolsó, amit bajtársától hall: *hülye nigger*. Kezdetből hazugságban él, ami hosszabb távon a pszichológusok szerint is összeroppanáshoz vezet: ösztönös tiltakozása kezelhetetlen agressziójában nyilvánul meg, de furcsamód intelligenciával, tanulásvágygal párosul. Képtelen elfeledkezni anyjáról,

képtelen életet alapozni a hazugságra – hisz még a neve sem az övé – és a halogatott vallomás vagy akár leleplezés utáni vágy minden kapcsolatát baljóslatúvá változtatja.

A kapcsolatok, konfliktusok sokfélesége valahogy túlterheli a filmet. Azok egyike is bőséges anyagot kínált volna. Akár az örökbefogadó családba való beilleszkedés, akik – sokatmondó látéletként az izraeli társadalomról – elsőként azt tartják fontosnak leszögezni, hogy „baloldali emberek”, de Slomó tanulmányait megfutamodásnak vélik a harc elől; akár a tiltott szerelem, vagy a kitaszított „valláshoz”, „házához” való hűség. A Slomó egész fiatalságát felölelő film – ekkor már Sirak M. Sabahat játssza – megköveteli a gyors tempót, így a szálak elvarratlanságát, a témák kibontatlanságát. Ezen a kiváló alakítások, a hol tragikus, hol humoros jelenetek – noha ez utóbbiak meglehetősen szokványos, cinkos beavatottságot feltételező dolgokra vannak kihegyezve – sem lendítenek át minket. Kivételt talán csak a szerelmi szál jelent: Sarah (Roni Ha-

dar), a lengyel lány, aki túlárado érzelmeivel majdnem egy évtizedig üldözi Slomót, és menetrendszerűen minden fontosabb jelenetben felbukkan – sajnos sokáig csak mint szükséges *komikus elem*, a zsidó nő már-már ironikusan megragadott figurája. Szinte az egyetlen, aki a családon kívül *zsidóként* fogadja el Slomót – nem úgy, mint apja, aki még a bét bin előtt nyújtott teljesítménye után is csak bevándorlónak tekinti, a lányát pedig az esküvő után halottnak – és ezért neki jelenti a legnagyobb megrázkódtatást Slomó vallomása, a semmiért(?) vállalt áldozat. Ám elsikkad a mostohaanyával (Yael Abecassis) kialakult szép és érzékeny viszony fejlődésének ábrázolása, illetve a kulcskérdés, tudniillik, hogy a családban és a szűkebb környezetben kinek mikor vált világgossá a titok – sokszor úgy érezzük ugyanis, hogy sejtik az igazságot. Az önfelszabadítást persze csak a *hazatérés*, az *anya* felkutatása hozhatja el – aki ezúttal nem csak a Holdban mutatja meg arcát. Meg a végső üvöltés.

Csáki Márton

Combinók Tel-Avivban?

Izrael közlekedése meglehetősen korszerűtlen és környezetromboló, ugyanis egyelőre túlsúlyban vannak a gépjárművek és az autóbusszok, bár az utóbbi években egyre nagyobb teret nyernek a tömegközlekedésben a vonatok és a városi villamosvasutak is – egyelőre leginkább a tervezőasztalon.

Eddig egyetlen metróféle épült meg, a kábelrelven működő haifai Karmelit. Ez értelem szerűen a Karmel hegyre viszi föl a kikötői alsóvárosból és a középső Hadar negyedből az utasokat. 1992-ben adták át a felújított változatot, azóta naponta csak kétezren használják, ezért afféle városi pénznyelő lett. Tervezősekor az 50-es években még arrafelé volt Haifa kereskedelmi és lakossági központja, de mára a központok más-hova települtek, egyre inkább turista-

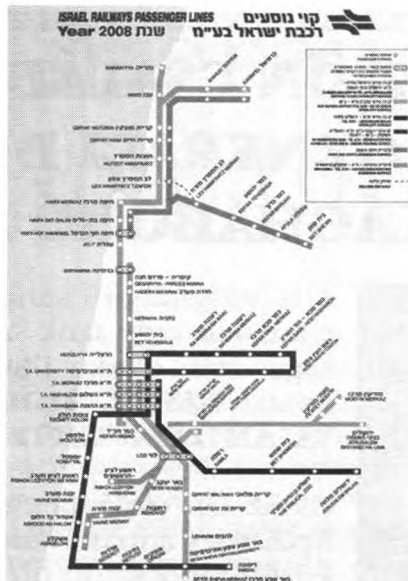
látványossággá vált. Beszélnek a bővítéséről a valós igényeknek megfelelően, de ma még a jövő pénzügyi helyzetének függvénye, hogy megépül-e az alagutak folytatása.

Tel-Avivban az 1960-as évek óta tervezik a metró, 1967-ben Golda Meir jelenlétében át is adták ünnepélyesen a szépen megépített első állomást, de ezzel máig le is zárult az építkezés. Négy vonalról álmodoznak a tervezők, pirosról, zöldről, sárgáról és liláról, mely a tel-avivi agglomeráció különféle pontjait köti majd össze. A városházán a piros vonal kapcsán már a szerelvények típusa is szóba került, többek közt mér-

legelik a Budapesten csúfosan megbukott kombinók importját is, de az ügy még csak a pályázatok kiírásánál tart.

Ezzel szemben Jeruzsálemben már elvégezték a felszínen hamarosan megjelenő villamos számára az összes alapmunkát, új szennyvízrendszert és vízvezetékeket fektettek le a fél városban, létrehozták az utak közepén a szabad teret a síneknek. A kocsikat a francia Alstom cég gyártja.

A városokon belüli közlekedés mellett a távolsági személyszállításban is komoly reformok zajlanak. Itt is egyre inkább belép a vasút a régen szinte kizárólagos autóbuszok helyébe. Csúcsforgalmi időszakokban már ma is megéri az északi határnál a tengerparton levő Nahariától egészen a déli Berseváig tartó járatokat használni, és a tervek szerint a kelet-nyugati viszonylatok is hatalmas fejlődésnek indulnak a következő években. A legfontosabb tervezett és már épülő gyorsvasút Jeruzsálemet fogja Modiin érintésével Tel-Avivval összekötni, ha minden igaz 2011-ben már 28 perc alatt lehet eljutni a tengerpartról a fővárosba. Az ország vasúthálózatának fejlesztésében fontos szerepet szánnak a Haifa–Betseán vonalnak, ami egyszer majd talán tovább fut Jordánia felé, az Akkó–Karmiel vonalnak az északi vidékek összekapcsolására, a Tel-Aviv–Asdod vonalnak a délnyugati elővárosok bekötésére, és az Askelon–Berseva járatnak, hogy a déliek is egyszerűbben megközelíthessék egymás városait. A már működő vonalakon bekövetkezett gyakori balesetek nyomán mostanában arra is kezdenek rájönni, hogy nem elég megépíteni a síneket, de a biztonság közlekedés érdekében újabb be-



ruházásokra van szükség, a környező utakat alagutakba vagy felüljárókba kell terelni. Ugyanis a nem éppen fegyelmezett szabálykövető viselkedésükről híres izraeliek hajlamosak behajtani a lezárt sorompóba és a tilosba, s ezzel akár több száz ember életét tehetik kockára.

A szép álmok ellenére a jelenlegi realitás az autóbuszok és a személyautók uralma, és a világ legnagyobb autóbusz-pályaudvarra Tel-Avivban. Rohamosan épülnek az autópályák és a különböző fontosságú bekötőutak, s a környezetvédők elszánt tiltakozásai ellenére egyre hosszabb az első fizetős autópálya, amely majdan délen Bersevától, talán egyszer Eilatól egészen az északi Kirját Smonéig fog elérni, keresztelje az egész országot, elkerülve a zsúfolt tengerparti övezetet. A beruházás kapcsán súlyos viták dúltak és dúlnak, ugyanis az ellenzők szerint jóval olcsóbb lett volna a már meglévő utak

A tervezett vasútvonalak

bővítése a megnövekedett igényeknek megfelelően, mint az új pálya építése, ami hatalmas területeket von ki a mezőgazdasági és egyéb hasznosítás alól. Ráadásul a fizetős út a magánbefektetőknek juttatja a tetemes hasznot, amit állami építkezés esetén közcélokra lehetett volna fordítani. Bárhogy is van, a 6-os út rendkívül népszerű, ugyanis az eddig megépült 86 km-es szakaszon minden más lehetőségnél gyorsabban lehet vele eljutni a nagyobb távolságokra, jelenleg már mintegy félmillió előfizető használja az alkalmi utasokon felül.

A személyközlekedés fejlődése mellett a baleseti statisztikák és a környezet szempontjából legalább ekkora gondot jelent a teherszállítás, ami egyelőre szinte kizárólag kamionokkal történik szárazföldi utakon. A szovjet aliját követően a 90-es évektől egyre súlyosabb mértékeket öltött az ittas vezetés, ma már hétféteken a rendőrség külön egységekkel ellenőrzi a szórakozóhelyek környékét, mióta a gyorshajítás mellett ez az új rizikófaktor is megjelent az izraeli utakon. Saul Mofáz jelenlegi közlekedési miniszter, aki régebben vezérkari főnök, majd hadügyminiszter volt, katonás módszereket vezetett be a balesetek megelőzésére: egyre több a traffipax (amiknek a pontos helyét az interneten rendszeresen közhírré teszik a szemfüles izraeliek), és egyre több a közlekedési rendőr. Ezenkívül rendszeresen alkalmazzák az új törvény előírását, mely szerint az ittas vezetők autóját hosszabb időre lefoglalják és egy általa fizetett parkolóban tartják. A tévében újabban mindennapos egy elretentő reklám, amelyen egy édesanya észreveszi, hogy kisgyermekét elütötte egy autó, majd fülünkbe harsogják, hogy 9 éves kor alatt bűn megengedni a gyerekeknek, hogy egyedül keljenek át az úttesten. Mindezen erőfeszítések ellenére ma is igaz a statisztika, hogy Izraelben többen halnak meg autóbalesetben az utakon, mint a háborúk és a terror következtében.

Shiri Zsuzsa
(Jeruzsálem)



Tel-Aviv vasútállomása



VOLT AZ ÖN CSALÁDJÁBAN VALAKINEK GENERALI BIZTOSÍTÁSA A II. VILÁGHÁBORÚ ELŐTT?



A II. világháború során az Ön családját üldözték-e a náciak vagy azok szövetségesei vallási, politikai vagy faji okok, illetve szexuális beállítottság miatt? **LEHET, HOGY CSALÁDJA JOGOSULT VALAMILYEN KIFIZETÉSRE.**

Ha az Ön családja egy, az Assicurazioni Generali S.p.A. vagy annak leányvállalatai által 1920 és 1945 között kibocsátott biztosítási kötvény biztosítottja vagy kedvezményezettje volt, és ha a kötvény közvetlenül az üldöztetések előtt érvényben volt, továbbá a kötvény alapján nem történt kifizetés a biztosított vagy kedvezményezett számára, akkor hívja az alábbi díjmentesen hívható telefonszámot, és kérje, hogy postázzanak Önnek egy igénylőlapcsomagot.

(+)36-19996211

www.NaziEraInsuranceSettlement.com

A kifizetésekre az Egyesült Államok New York-i Déli Körzeti Bíróságához 1374-es számon benyújtott csoportos kereset (*In re: Assicurazioni Generali S.p.A. Holocaust Insurance Litigation*) szerinti rendezés felhasználásával kerül sor. A rendezés pénzbeli kifizetéseket biztosít azon csoporttagok számára, akik a csoportban kívánnak maradni és akik 2007. március 31-ig érvényes igénylőlapot nyújtanak be az alábbi címre:

ASSICURAZIONI GENERALI S.P.A.
POLICY INFORMATION CENTER
PIAZZA DUCA DEGLI ABRUZZI, 2
34132 TRIESTE, ITALY

A rendezés végleges jóváhagyását tárgyaló meghallgatásra 2007. január 31-én 10:30 órakor kerül sor az Egyesült Államok Bíróságának 15D jelű tárgyalótermében (500 Pearl Street, New York, New York 10007, USA).

Hacsak ki nem zárja magát, Ön automatikusan csoporttagnak és a rendezés alanyának minősül. Ahhoz, hogy a rendezés ellen kifogással éljen, kizárja magát a csoportból, vagy tájékoztassa a bíróságot a rendezési meghallgatáson való részvételének szándékáról, levelét az alábbi címre kell eljuttatnia 2007. január 15-ig.

GENERALI HOLOCAUST INSURANCE LITIGATION
C/O A.B. DATA, LTD.
NOTICE ADMINISTRATOR
P.O. BOX 170200
MILWAUKEE, WI 53217
USA

Keset-konferencia a Római-parton

November 3–5. között került sor egy római-parti szállodában a Bálint Ház által szervezett, a Joint és a Norfund által támogatott Keset-konferenciára. (Keset héberül szivárványt jelent.) A szervezők a „dilemma, élvezet, harc, önirónia” szavakkal jellemezték az eseményt.

A konferenciát bemutató október 25-i sajtótájékoztatón a Bálint Zsidó Közösség Házban Fritz Zsuzsa, a Bálint Ház igazgatója, a Keset egyik szervezője azt mondta: a zsidóság sokszínűségét bemutató nottinghami Limmud-konferenciát szeretnék átültetni a magyar viszonyokra, ahol bárki utat találhat a zsidósághoz. A programokat négy témakörbe sorolták: hagyomány, közösség, művészetek és az úgynevezett aktív zóna. De nemcsak tanulást, hanem kikapcsolódást is terveztek, így Lányi Eszter kalligráfiát, jógát és zsidó meditációt ígért.

Kezdeként Gábor György vallástörténész *A legközösségből magánügy* című előadására ültem be, ahol voltunk vagy öten a szervezőkkel együtt. Gábor szerint a judaizmus újdonsága nem csupán a monoteizmusban rejlik, hanem hogy Isten személyesen szólítja meg az embert, megkövetelve egy újfajta etikai viszonyt. Akár szép is lehetett volna, ha Gábor csipetnyivel többet feltételez hallgatóiról – bár az olyan kérdésekre, milyen összefüggés is van a zsidó hagyomány és a fraktál-geometria között, senki sem lehet felkészülve. Azóta is keressük a választ.

A véleménynyilvánítás szabadsága és

az antiszemita uszítás című előadáson Szeszlér Tibor ügyvéd, az *Antiszemita közbeszéd Magyarországon* című kiadványsorozat egyik szerkesztője azt mondta: a mai liberális felfogás az alapjok közé sorolja a szólás- és a véleménynyilvánítási szabadságot. Azonban ilyen az emberi méltósághoz való jog is, és a zsidók méltósága súlyosan sérül az antiszemita uszítással. További probléma, hogy a zsidó társadalomtudósok nem zsidóként viszonyulnak az antiszemizmushoz, hanem „megpróbálják csipesszel fölemelni és bizonyos tudományos távolságból megszemlélni”. Közösség elleni izgatás címén az antiszemita uszítást ugyan bünteti a törvény, de a gyakorlatban csak akkor alkalmazták, ha *tevékenységre* felhívó gyűlöletbeszédben nyilvánul meg. „Ezzel mélységesen nem értek egyet” – tette hozzá. A *Szombat* kérdésére, hogy a futballmeccseken megjelenő gyűlöletbeszédet a jogalkalmazó miért nem torolja meg, Szeszlér úgy válaszolt: „Az a fontos, amit a közszereplők mondanak.”

Ennek az előadásnak volt egyenes folytatása a Balázs Gábor vallásfilozófus és Balla Zsolt, Berlinben tanuló rabbinövendék által vezetett beszélgetés: *A véleménynyilvánítás szabadsága jelenti a véleménynyilvánítás utáni szabadságot is?* A két ifjú zsidó bölcselelő egy talmudi példát vett górcső alá, melyben a rabbik a vélemény szabadság nevében az Örökkévalóval szálltak szembe. Egy nem kanonizált misna segítségével a két, időnként egymással is vitatkozó vitavezető azt mutatta be, hogy a kisebbségi vélemény tolerálásához milyen viszonyt alakít ki a zsidó hagyomány.

Ezzel egy időben Rékai Miklós, a zsidó folklór kutatója tartott előadást. Témája iránti alázata rokonszenves volt, de olykor elkalandozott tárgyától – A

diaszpóralét színe és fonákja – hosszan időzve a kereszténység „projektív” bűnbakkeresésénél. Szerinte ugyanis a zsidóság annak egyfajta árnyékszémélyisége. Számos példával bizonyította, miképpen biztosította a talmudi dialektika a fennmaradást egy olyan közösség számára, melynek élete vallási szabályozás alatt állt. Főként a zsidó kultúra tanulékonyágát és a „nem lokális isten” jelentőségét emelte ki, ami az ima és tanulás révén lehetővé tette az isteni akarat értelmezését. A társadalmi eseményeket a vallás nyelvére lefordító stratégia képes volt új jogforrásokat, új válaszokat nyújtani. Végül a Soára adott három lehetséges választ vázolta, úgymint cionizmus, hagyomány, baloldaliság, ami semmi speciálisat nem hordoz, hiszen ez a Vészkorszak előtti zsidóságra is érvényes.

Magyar-zsidó identitáskérdések történelmi távlatban című előadásában Karády Viktor szociológusprofesszor a magyarországi zsidóság azonosságadatainak változásairól beszélt. Három nagy korszakot különböztetett meg: a hagyományos népiség korszakát, az asszimilációét és a jelenkort. Mára az identitás lehetőségei annyira kitágultak, hogy nem beszélhetünk egységes zsidó identitásról. A zsidó identitástudatnak fontos szempontja, hogyan sorolják be a zsidókat a kívülállók, de legalább ennyire számít az elkötelezettség. Ez negatív is lehet: például valaki letagadja a zsidóságát. Ennek egyik alete, amikor valaki úgy határozza meg magát, hogy ő nem zsidó, hanem kommunista. A professzor rámutatott: Magyarország a térség egyetlen állama, ahonnan a túlélő zsidóság többsége nem vándorolt ki. Ez a nemzeti asszimiláció erejét jelentette, de – az 1945–1948 közötti éveket leszámítva – ma van először lehetőség a szabad identitásválasztásra.



Karády Viktor



Balla Zsolt és Balázs Gábor

Fotók: Szegő Péter

A drinkbárba is betévedtünk, ahol Sárvári György pszichológus, egykori katolikus pap vezetett csoportbeszélést *Egyéni identítástechnikák a diaszpórában* címmel. Miután felkérte a résztvevőket, hogy párokba állva beszéljessenek arról – az újságírói etikára hivatkozva ebből mindketten kivontuk magunkat –, mi gátolta vagy segítette identitásuk kibontakozását, nem kellett csalatkoznunk: nincs üdvözítő válasz. Kinek a nyelv, kinek a hagyomány, másnak a spiritualításra való fogékonyság jelenti a kapcsolatot. Ellenben feltűnt, hogy az emberek szívesen beszélnek ezekről a problémákról, ha kérdezik őket.

A Bárdos Katalin vezette *Zsidó vagyok?* című foglalkozás résztvevői arra keresték a választ, miképp találkoztak saját zsidóságukkal. Nagyjából igaz volt, hogy az életkor és a zsidósággal kapcsolatos első találkozás abszurd/hazug/embertelen volta egyenes arányban állt egymással. A beszélgetés feltételezhető korelnöke nagyon megörlült 1944-ben annak, hogy ő zsidó, mert tetszett neki a sárga csillag, és bár édesanyja ezt nem akarta, mégis ragaszkodott hozzá, hogy felvarrják neki. Egy másik résztvevő az ötvenes-hatvanas évek fordulóján a következőt hallotta – természetesen kommunista – szüleitől: „A nagyszüleid zsidók voltak. Mi is annak születünk, de már nem vagyunk azok és te sem vagy az.”

Szombat délután Balla Zsolt arról beszélgetett az érdeklődőkkel, hogy *Miért*

nem ihatnak a nők a Havdala borból. A funkcionális opponens, a reformista Gárdos Bernadett szerint ihatnak. Balla azonban úgy vélte: a férfi és a nő két különböző dolog, nem pedig ugyanannak a két megjelenési formája. A férfi pozitívuma a megújulási képesség, míg a nőé a már meglévő valaminek a szépé, teljessé tétele. Ezért van az, hogy a péntek esti gyertyát a nők gyűjtik meg. A Havdala azonban ennek pont az ellentéte, egy új hétnek a kezdete. Ezt pedig a megújulás képességével bírni férfinak kell ünnepelnie. Balla hozzátette: ha nincs jelen férfi, akkor nő is ihat a Havdala borból. A beszélgetésen résztvevő Balázs Gábor hozzátette: a zsidó babona szerint, ha egy nő iszik belőle, bajusza és szakállja lesz.

Az utolsó nap igazi élménye Kovács András előadása volt a zsidópolitikáról. Pontosan, szórakoztatóan elemezte tipológiáját: vagyis, hogy a hagyományos közösségek felbomlása és a modern tömegmozgalmak egyidejű megjelenésekor milyen válaszokat adott a zsidóság három nagy csoportja: az integracionisták, az ortodoxia és a cionisták, a nyelvet, a potenciális politikai partnereket vagy a politizálás módját érintő kérdésre. Még izgalmasabb volt a negyvenes-ötvenes évek fordulóján három, ritkán idézett töréspontjának – a hitközség támogatása a Mindszenty-pert, elszabotálta az egyházak közös fellépését a hatalommal szemben, illetve segédkezet nyújtott az önálló zsidó csoportosulások fel-

számolásához – említése, melyek eltávolították a híveket a hitközségtől.

A konferenciát a biztonsági előírások teljes hiánya jellemezte. Szabadság és biztonság fordítottan arányos: a konferencia résztvevőinek bármilyen ellenőrzése, átvilágítása, táskáik átnézése, stb. a szabadság egy részének elvételét jelentette volna.

Fritz Zsuzsa két nappal a konferencia után a *Szombat* kérdésére sikeresnek tartotta a rendezvényt. Úgy vélte: jól szervezett, színvonalas és hangulatos volt. Három-négyszáz vendégre számítottak – mondta –, amit nem értek el, ám a Limmudot is nyolcvan fővel kezdték, legutóbb pedig kétezren voltak.

A rendezvény sok tekintetben hasonlított az egy évvel korábbi, a Zsidó Közösségi Fórum által a Magyar Tudományos Akadémián szervezett konferenciához. A Római-parton azonban olyan témák is helyet kaptak – mint a giccs, a gesztenyesütés vagy a meditáció –, melyek az MTA-n nem voltak jelen. A szervezők láthatóan le akartak szakadni a ZSKF-konferencián magát erőteljesen reprezentáló zsidó tudományos hivatalosságtól és a „haladó” médiaértelmiségtől – bár e törekvést csak részben koronázta siker. Néhány, a Síp utcai hivatalosságon kívül eső fiatal zsidó értelmiségi szereplése viszont jelentősen emelte a hétvége fényét.

Őrségváltás az alagút végén?

Csáki Márton és Szegő Péter

Bál tsuva – a megtérő ember

Vitaest a Sirályban

Október 19-én a Király utcai Sirályban a konzervatív, vallásos zsidó ifjúsági szervezet, a Marom vitaestet rendezett „Visszatérés... de mihez? Bál tsuva – kerekasztal-beszélgetés. Fiatalok, akik ortodoxok, neológok vagy haszidok lettek” címmel.

A vitavezető, Vincze Katalin Zsófia, bevezetőjében leszögezte: többfajta visszatérő létezik Magyarországon. Úgy véli, a halacha szerinti értelmezés mellett bál tsuvának lehet azt az embert is tekinteni, aki eggyel több zsidó hagyományt követ, mint a szülei. Vincze azt kérte a vitaest négy meghívott vendégétől, hogy mutassák be e szempontból magukat.

A vita négy, harminc év körüli résztvevőjének bevezetőjéből kiderült: mindannyian szekuláris családból érkeztek, és múltjuk közös eleme az, hogy a vallásosság mindennemű formájától meglehetősen távol voltak.

A konzervatív Vári György egy neológ zsinagógába jár, mert Magyarországon igazi konzervatív zsidóság és konzervatív zsidó hitélet nincs. Hozzátette: a szabályokat úgy-ahogy betartja. Nem hiszi, hogy a halacha őt ne kötelezné, de „egyszerűen lustaságból” nem tart meg minden törvényt: például kósert eszik, de édesanyjánál abból a tányérből, amiből mások tréflit.

Gárdos Bernadett, aki egy reform-

zsidó közösség tagja, hatévesen a szomszéd kislány ágya fölött meglátott egy feszületet. Nagyon megtetszett neki, majd megkérdezte édesapját, hogy nekik miért nincs ilyen, aki erre lecsapta a polcra a hanukiát az asztalra, és azt mondta: „Kislányom, ez a te kereszted, te zsidó vagy, az is maradsz mindörökké, és a nagymamád meghalt Auschwitzban.” Innentől Gárdos számára a zsidó identitás egyik meghatározó eleme a holokausztrauma volt, és később komoly küzdelmet kellett azért vívnia, hogy zsidó identitását ne ez határozza meg.

Utóbb a Szim Salomban találta meg saját spirituális közösségét, ahol harmincegy éves korában volt a bál micvája. Azért volt erre szükség, mondta, hogy „magamnak és a közösségemnek megfogalmazzam, elérkeztem az utamnak egy bizonyos pontjára”. „A saját vallásgyakorlatomban a spiritualitás és a parancsolatok megértése és megélése sokkal fontosabb, mint a parancsolatok pusztá betartása” – tette hozzá. Gárdos számára kérdés, és egyelőre megválaszolatlan kérdés, hogy igazi zsidó-e, ha nem él a parancsolatok szerint.



Az ortodox fiatalember (aki nem kívánta magát megnevezni) vitatta Vincze azon megállapítását, hogy az ortodox visszatérés halachikus, a többi pedig nem az lenne. Szerinte a halacha értelmében akkor „bál tsuva”, amikor rájön, hogy amit csinál, az helytelen, eldönti, hogy nem csinálja tovább, és valóban felhagy a helytelen cselekedettel. Ezzel szemben az ortodox társadalom napi szóhasználatában aki a szombat és a kóserság szabályait mint társadalmi szempontból legfontosabbakat nem tartja be, majd utóbb betartja, az a bál tsuva. „Az az időszak, amikor ateista voltam, és a halacha az életmódomra semmilyen befolyással nem volt, az a megtéréstörténetem előzménye, és nem része” – hangsúlyozta.

A neológ árnyalatot képviselő fiatal, aki szintén nem kívánta magát megnevezni, közölte, hogy édesanyja nem zsidó. Tudta, hogy édesapja az, de nem jelentett a dolog számára semmit, egészen addig, amíg anyai nagynénjétől karácsonyra nem kapott egy Talmud-idézeteket tartalmazó kötetet. Később alijázott, de mivel teljesen szekuláris, a vallást a legkevésbé sem ismerő oroszországi zsidók közé került, a judaizmussal továbbra sem találkozott. Utóbb visszatért Magyaror-



szágra, elkezdett lépésről lépésre a zsidósághoz közelíteni, és egy három és fél éves folyamat végén betért.

Mivel többször felbukkant a karácsony meg (nem) ünneplésének problémája, a moderátor azt kérte a vita résztvevőitől: fejtsék ki ezzel kapcsolatos álláspontjukat. Kiderült: a korábban megünnepelt karácsony elhagyásának két oka lehet: egyrészt a halachikus megfontolás, másrészt az, hogy a karácsony elvesztésével megjelenő

űrt betölti a hanuka. A neológ fiatalember szerint megoldhatatlan, hogy édesanyja életéből kivegye a karácsonyt, ráadásul – hangsúlyozta – erre nem is lenne semmiféle alapja.

Vári György számára a karácsonyról való lemondás nagy trauma, de – tette hozzá – „kötelezőnek tartom magamra nézve az Ég Királyságának ígáját.” Legalább ekkora probléma volt egyik legjobb, nagyon szeretett barátjának katolikus esküvőjén részt venni,

SIRÁLY – A TERÉZVÁROSI SLAKKERÁJ

Ha a nyájas Olvasó legott a *Magyar értelmező kéziszótár* felé gravitál, hogy megtudja, mi az a slakkeráj, kérem, ne tegye, nincs benne. A slakkeráj tövéül szolgáló slakker ugyanis Mayer András barátom nyelvújítása az angol slacker (lógós, lazsláló) szóból, és – egyelőre – kizárólag András szűk ismeretségi köre, pár tucat ember használja. A nehezen meghatározható slakker, az angoltól némi jelentésváltozáson átmenve, körülbelül a következőt jelenti: általában egyetemista vagy fiatal értelmiségi, leginkább bölcsész, esetleg művész, ha ez utóbbi, akkor nagy valószínűséggel meg nem értett zseni. A slakker törzshelye a Toldi, a Hunnia, vagy a Művész mozi: nem feltétlenül termelője vagy fogyasztója a mozi produktumainak, lehet, hogy egyszerűen csak ott van. A kilencvenes évek elején mindenképp a Tilos az Á, mellette – a teljesség igénye nélkül – a lágmányosi Hobo Blues Band-klub, a Sziget, az Eötvös Klub, a Picasso, később a Blue Box, a Räckert vagy a Tütü Tangó volt a slakker törzshelye – és immár a Sirály. A slakker jó eséllyel hallgat Tilos Rádiót, és az

1990-es választásokon szinte biztos, hogy Fidesz-, esetleg SZDSZ-szavazó volt. Nagyon erősen felülreprezentált köztük a zsidók aránya. A slakkerságot az ember általában idővel kinövi: megnősül, gyerekei lesznek, pénzt kell keresnie, satöbbi. Ezek mellett slakkernek maradni erős kihívás.

A slakkeráj egyfelől a slakkerek összességét jelenti, másfelől olyan szórakozóhelyet vagy vendéglátó-ipari egységet, ahol slakkerek nagy számban találhatóak.

A *Sirály teljes mértékben ilyen hely*. Klasszikus antislakkeráj a Liszt Ferenc tér.

A konzervatív zsidó ifjúsági szervezetnek, a Maromnak is otthont adó Király utca 50. alatti szín- és kávéház, valamint könyvtár, amellet, hogy slakkeráj, zsidó(s) is. Ez már a bejáratnál egyértelmű: az ajtófélfán, belül, kint van a mezüze: egy kislányt ábrázoló gyerekrajz van rajta. A tulajdonos arra a kérdésre, hogy miért nem kívül van, visszakérdezett: szeretem-e, ha elloppják a kocsimat. Ránézésre a vendégek jelentős része zsidó, az életkor – szintén ránézésre – huszonöt és negyven között kulminál.

ahol – fogalmazott – „a bálványimádás csimborasszója zajlott”, ám szerinte a halacha tekinteti bálványimádásnak a misét, ez nem a magánvéleménye. Végül nagy lelkiismeret-furdalás árán ott volt az esküvőn, de hozzátette: ha nem lett volna ott, az még nagyobb lelki problémát jelentett volna számára.

Az ortodox résztvevő egyetértett Várral: a katolikus egyház szertartásaira érvényesek a bálványimádást tiltó törvények, hiszen azok egy teremtményt azonosítanak a Teremtővel, bár – hangsúlyozta – egyszerre imádnak Istent és bálványt, így enyhébb megítélés alá esnek, mint az igazi bálványimádók. Szerinte a halacha még azt is tiltja, hogy egy zsidó szakadó esőben egy katolikus templomnak az eresze alá is behúzódjon. Egy olyan templomból, amelyben a szertartás – akár részben is – „bálványimádónak” számít – ugyanis nem szabad hasznot húzni és a bőrig ázás elkerülése ebben a példában haszonnak számít. Ő ezt nem mindig veszi ennyire szigorúan, de egy katolikus esküvőre semmi esetre sem menne el. Számára az a dilemma, hogy – például turistaként – belépjen-e egy katolikus templomba akkor, amikor nincs ott semmilyen szertartás.

A vitaest utolsó nagy témaköre a zsidó törvénytartásnak a külvilághoz fűződő viszonya volt. Vári György egyrészt toleranciáról tudott beszámolni: tanárként ragaszkodott ahhoz, hogy neki szombaton semmi esetre se kelljen tanítania, és ezt sikerült is elérnie. Ugyanakkor úgy látja, hogy létezik egy szekuláris fundamentalizmus: barátai – túlnyomórészt zsidók – szándékosan a szombat kimenetele előttre szerveznek programokat, mindezt nevelő céllal teszik: „szeretnék, ha a babona és az előítéletek hatalmából végre felszabadulva rendes, felvilágosult polgár lennék.”

Az ortodox fiatal ember elmondta, annak ellenére szokott elmenni nyáron egy hétre evezni, hogy tudja, a budapesti kóser-infrastruktúrától távol kénytelen lesz olyan – feltételezhetően, de nem ellenőrizhetően kóser – termékeket is megenni, amelyeket itthon nem enne meg.

A vitaesten hallgatóként megjelent Radnóti Zoltán rabbi hozzászólásában – vitatkozva Gárdos Bernadettel, aki azt mondta, három évvel ezelőtt elsősorban közösséget keresett – kifejtette: nem közösséget kell találni, hanem rabbit. Egy olyan mentort, akinek a szavát, a filozófiáját követi az ember. „Szabad rabbiválasztás van, mint

ahogy szabad orvosválasztás is” – szögezte le. Szerinte mindenkinek addig kell keresni a számára megfelelő rabbit, ameddig azt meg nem találja, s ő úgy érezte, hogy megtalálta.

Bár a vitaest címében szerepeltek a haszidok is, őket senki sem képviselte. Ezzel kapcsolatban Schönberger Ádám, a Marom igazgatója a Szombatnak azt mondta: ez az ő hibájuk, de egy vitasorozatot terveznek, és legközelebb a haszidok is jelen lesznek. Hozzátette: a vitaest helyszínül szolgáló terézvárosi Király utca 50. alatt található Sirály a Marom otthona, irodájuk is ott van. A kávé- és színház-ként is működő Sirályt a Városi Színház Kht. üzemelteti, programjait pedig a Marom szervezi. Budapesten több impliciten zsidó szórakozóhely-kávéház van, de ez a Sirály expliciten az, ezért van mezüze a bejáratán, és ezért van zsidó könyvtára – tette hozzá az igazgató.

A Marom rendezvényei között gyerekprogramok, előadások – például Balázs Gábor filozófiatörténész előadásai többek közt Szodomáról, kollektív felelősségről, illetve a kabaláról – izraeli filmek vetítése, illetve a filmeket követő beszélgetés is szerepel. A helyszín a legtöbb esetben a Sirály.

Szegő Péter

A nemdohányzó rész után érdeklődve először ÁNTSZ-ellenőrnek néztek minket, majd amikor kiderült, hogy nem vagyunk azok, viszont utáljuk a dohányfüstöt, a következő választ kaptuk: „Menjtek föl az emeletre, ott kevesebb a füst.”

Abszolút slakkeráj.

K-európai slakkeráj.

Az emeleten néhány (egyelőre zárt) könyvszekrény jelentette a zsidó(s) könyvtárt. Ady Endre: Egy keresztvétel története – Zsidó történetek; Rapcsányi László: Jeruzsálem; Anna Frank és Dawid Rubinowicz naplója; David Flusser: A judaizmus és a kereszténység eredete; Kovács András: Vallomás a székely szombatosok perében. Satöbbi. A könyvszekrény külső, hozzáférhető részén néhány régi Múlt és Jövő, illetve Szombat. Mivel hivatalból volt nálam egy-egy példány a Szombat három legújabb számából, frissítettem a folyóirat-állományt. A könyvszekrények mellett található a Marom-iroda.

A falon haszid zsidót ábrázoló százéves fénykép, pár méterrel odébb a Chabad által kiadott 5767-es naptár.

Az árak, ha nem is kifejezetten alacsonyak, de viszonylag barátiak: egy kakaó, egy kávé és egy Havanna rum össze-



sen került 1170 forintba. Mikor felfedtem, hogy a Szombat újságírójaként vagyok jelen, olyannyira megerősödött a tárgyalási pozíció, hogy a cechet végül a cég állta.

A zsidó(s) hely terminus technicust meghatározni talán a slakkernél is nagyobb kihívás, el is tekintek tőle.

Egy biztos: a Sirály az. Törzshelye lesz sokaknak, az bizonyos.

Szegő Péter

EMMANUEL LEVINAS

A zsidó gondolkodás ma*

„...a valóság értelme voltaképpen az etikában áll, annyit jelent, hogy kijelentjük, az univerzum szent. De etikai értelemben szent. Az etika Isten optikája.”

Mivel foglalkozik a zsidó gondolkodás? Bizonyára egy egész sor dologgal, amelyeket természetesen most nem fogunk felsorolni. Ám alapüzenete mégiscsak abban áll, hogy minden egyes tapasztalás jelentését visszavezesse az ember és ember közötti etikai viszonyra, hogy az egyén felelősségére apellálva – melyben rátalálhat kiválasztottságára és pótolhatatlanságára – elmozdítsion egy olyan társadalmat, ahol az embereket emberszámba veszik. Ezen igazságos társadalom megvalósítása – *ipso facto* – azzal jár, hogy az ember felemelkedik abba a társadalomba, ahol Isten is jelen van. Ez a társadalom maga az emberi boldogság, az emberi élet értelme. Ez olyannyira igaz, hogy azt mondani, a valóság értelme voltaképpen az etikában áll, annyit jelent, hogy kijelentjük, az univerzum szent. De etikai értelemben szent. Az etika Isten optikája. Ennélfogva az Istennel való kapcsolat nem lehet közvetlen és azonnali. Az isteni csak a felebarátomon keresztül nyilvánul meg. Egy zsidó számára a Megtestesülés sem nem lehetséges, sem nem szükséges. Hiszen az ehhez szükséges formula Jeremiásnál megtalálható: „Jogához segítette a nyomorultat és a szegényt, ezért ment jól a dolga! Így tesz, aki ismer engem – így szól az Úr!” (22:16)

Úgy tűnik, hogy a zsidóságból származó kereszténység elmozdul e téte-

lektől egy olyan irányba, ahol e tételek ereje látszólag felerősödik, ám – a zsidóság szempontjából nézve – meg is változik. Ez eredményezi az igazságtalanságok és félreértések, az erőszak és gyűlölködés fájdalmas történetét. Ehelyütt nem kívánunk vitát nyitni e történet tartalmáról, melyet több évszázadnyi kutakodás sem tudott feloldani. Ám azzal, hogy sorra vesszük a modern judaizmus bizonyos álláspontjait, alkalmunk lesz reflektálni a kereszténységhez fűződő jelenlegi viszonyára is.

Három nagy esemény – melynek árnyéka már rég azelőtt rávetült Európára, mielőtt számunkra továbbhagyományozódott volna – alkotja az új helyzet tényeit a mai zsidó gondolkodás számára.

1. Az antiszemitizmus kiújulásának egyedülálló tapasztalata, mely a zsidóság egyharmadának tudományos kiirtásában csúcsozott ki.

2. Az Izrael állam létrehozásában kulmináló cionista törekvések.

3. Azon még fejletlen afroázsiai tömegek megjelenése a történelem színterén, akik számára idegen az a Szent Történelem, amely a zsidó-keresztény világ velejét alkotja.

Ez a három tényező egy új és határozott megjelenést kölcsönöz a zsidó gondolkodás számára. Ami pedig a zsidóságnak a kereszténységhez fűződő viszonyát illeti, minden egyes esemény ellentétes mozgásokat is életre hívott, amelyekben a királyok közelebb kerültek egymáshoz, majd ismét eltávolodtak.

I. Mindenekelőtt meg kell emlékez-

nünk a zsidó gondolkodás azon álláspontjáról, mely a 18. században bekövetkező emancipáció által jött létre. Ez az eszmeáramlat megelőzte az említett hatalmas eseményeket, viszont még ma sem nevezhető bármilyen szempontból meghaladottnak. Ezen álláspont szerint, melyet a nyugati zsidóságban még ma is sokan vallanak, a zsidóság egy, a kereszténység mellett létező vallás, az istenhit egyik olyan formája, amelyben eldől az emberi lélek természetfeletti sorsa. A többi emberrel való együttműködés – az emberek közötti testvériségként – az állam és a nemzet szintjén valósul meg. Más hitekhez való viszonyát pedig a tisztelt és a tolerancia határozza meg anélkül, hogy bármilyen módon megélné a lélek küzdelmének ama drámáját, amelyben egy olyan világban keresi saját igazságát, ahol más igazságok is léteznek. A vallás privát dolog, akár a családi emlékek. Egy ilyen vízió lehetséges egy harmonikus világban, és nem teljesen elveszett a jelenlegi helyzetben sem! Ez a valláson kívüli, emberközi testvériség az a tisztelt, amelyet más polgártársaink hitrendszerei iránt tanúsítunk, továbbra is a kereszténységgel való kapcsolat alapja, így mindkét féltől távol kerül mindenemű megvetés, közömbösség vagy bosszúvágy. Sok zsidó továbbra is úgy véli, hogy a görög-római humanizmus racionális esztétikája és politikai értékrendje lehet az igazi alapja a zsidók és keresztények közötti megértésnek, ugyanúgy, ahogyan ez az alap a más vallásokkal folytatott párbeszédhez is.

II. A zsidók számára a 20. századi antiszemitizmus tetőzése, hatmillió európai zsidó kiirtása, annak a világnak a csődjét jelentette, melynek felépítésén a kereszténység immáron 20 évszázada fáradozott. Ám annak a ténye, hogy a hitlerizmus szörnyűségei megvalósulhattak egy evangelizált Európában, előtérbe állította a keresztény metafizika egyik lehetséges formáját. Ez a természetfeletti üdvözülés elsődlegessége a földi igazsággal szemben. Vajon nem ez az elsődlegesség tett lehetővé sok földi bonyodalmat, illetve az emberi kötelességmulasztás szélsőséges fokait? A természetfeletti üdvösség iránti hírhedt ér-

tetlenség, mellyel még az asszimilált zsidók is állandóan vádolták magukat – melyből Bergson gondolatvilága vagy Simone Weil vad szenvedélye fakad – ez a híres értetlenség hirtelen nem az önfejűség példaként, hanem a páratlan tisztánlátás egyik pillanatá-ként jelent meg. A zsidók pedig egyre inkább úgy vélték, hogy ez a merevség tán maga a legmetafizikaibb dolog.

Már a két világháború előtt, de főként a felszabadulás után, létrejött a nyugati zsidóság körében egyfajta nosztalgia a saját források iránt, mely sokakat visszavezetett a rabbinikus irodalomhoz. Ez a judaisztikai tanulmányok újjászületését eredményezte, melyet nem pusztán Izrael állam megalakulása serkentett. Ezek a tanulmányok visszatérnek a rabbinikus szövegekhez, melyek a Biblia, a Törvény és a Proféták valódi megvilágítását kínálják. A Ószövetség nem mint az Újszövetség beharangozója kerül értelmezésre, hanem a talmudi hagyomány alapján. Mi az újdonság ezekben a nyugat-európai tanházakban? Az, hogy olyan diákok tanulnak bennük, akik a nyugati zsidóság termékei, teljes mértékben asszimiláltak, nem vallásosak, és vonzódnak az áttéréshez. A zsidó gondolkodás egyik újdonsága a Talmud nyugati újrafelértékelődése, mely immáron nem egy régészeti vagy történeti forrásként, hanem a tanulás egyik módjaként jelenik meg.

Annak lehetősége, hogy a – művészek és misztikusok által unalmas etikának nevezett – szövegek megvilágítanak egy szigorú igazságosságot; annak lehetősége, hogy elvezethetnek az emberi lélek tikos ellentmondásaihoz, a legintimebb rezdüléseihez; annak lehetősége, hogy ennek az etikának az alkalmazása lehetővé teszi, hogy a hétköznapi világ közérthetőségének finom bódulatában meghalljuk az Úr lépteit, az Úr hangját, megérezzük alapvető közelségét; annak lehetősége, hogy a társadalmi és gazdasági igazságosság iránti legkonkrétabb, legmodernebb, vakmerő vagy éppen banális aggodalmak keresztülszűrjének, mint annak a bizonyos ismerős, barátságos, fárasztó és szigorú Istennek szavai – ezek hozzák létre azt a hihetetlen kalandot, azt az egyedülálló

és alig kommunikálható érzelmi tapasztalást, amelyet a nyugaton újra megtalált Talmud tanulmányozása jelent. Ezután persze sokan érezhetik, hogy számos, a zsidósággal és az Ő Istenével foglalkozó írás igencsak neveltséges.

Egyesek nem mennek ilyen messiá-re, de a zsidóság 1940 és 1945 közötti passiója ismét sokakat figyelmeztetett páratlan rendeltetésükre. Harminc évvel korábban egész létüket jól be tudták illeszteni a nyugati világ kategóriáiba: nemzet, művészet, társadalmi osztály, hivatás (egyesek esetében még a vallás is). Ám ez anélkül ment végbe, hogy a gondolkodásuk alapszerkezete megváltozott volna. Nyilván ez az új tapasztalat arra lett volna hivatott, hogy gondolatokra s írásokra legyen átfordítva, ám az események egy másfajta közösséget toltak előtérbe.

Mint ahogyan Jankélévitch írja:

„Az egyetlen dolog, ami közös bennünk az, hogy itt vagyunk, hogy túlél-tük. Minden, ami közös és lényegi számunkra, összegződik abban, hogy élünk; véletlenségből itt vagyunk... nem tudjuk pontosan hogyan!... valami Gestapo által elkövetett hiba folytán, nem tudjuk, mi történt, de mi visszatértünk... Elfelejtettek minket. [...] Az életünkben egy sor olyan tragédia történt, mely örökre nyomot hagy rajtunk, és megkülönböztet minket a többiektől...”

Ám a zsidóság által a keresztény Európában átélt passió kétségtelenül a keresztényekkel való megbékélést is képviseli. Ennek az Európának az összeomlásakor a zsidók kapcsolatba léptek egyes keresztényekkel illetve csoportokkal, akik testvérként szólították meg őket. A keresztény dogmák és a történelem keresztény felfogása mögött a zsidók megtapasztalták tényleges emberek bátorságát és jóindulatát. Ez, a civilizációs válság ellenére, létrehívott egyfajta engesztelődési folyamatot.

A hagyományos zsidó gondolkodás amúgy is felkínálja azt a keretet, mely által elgondolható egy olyan egyetemes emberi társadalom, amely magában foglalja az összes igaz népet és mindazon hiteket, melyek által megvalósítható az a bizonyos végső inti-

mitás, melyről a Talmud is beszél. S ezekben a borzasztó években a mai-monidészi tétel, miszerint a kereszténység missziója elterjeszteni az egyistenhitet, új, kevésbé optimista, de annál közvetlenebb értelemet nyert. Ám még a nemzeti szocializmust megelőzően, a háborúk közti vészjós időkben, a filozófus Franz Rosenzweig – aki 1929-ben halt meg, ám a zsidó gondolkodásra gyakorolt hatása azóta is növekszik – felvázolt egy olyan víziót, melyben a zsidóság és a kereszténység a vallási igazságok egyazon keretén belül működik. Az igazság a világon belül maga is kettős megjelenéssel bír: az örök nép igazsága, illetve az örök út missziójának igazsága. Így tehát az igazság megtapasztalása a zsidó és a keresztény közötti dialógusban lehetséges. E párbeszédnek nincs végső konklúziója, hiszen ez maga az igazság életútja. A párbeszédet saját nyitottsága, a beszélgetőtárs jelenléte élteti. Immáron távol vagyunk a középkori disputáktól, mely a konklúziókat keresi. A konklúzió nem lehetséges, de ez így van jól! E megalkuvás nélküli, barátságos dialógus lehetőségét képviseli a briliáns André Néher, akinek nyelvezete a drámai keresztény gondolkodás megindító visszhangja. A haszidizmusban lévő misztikus elemekből kiindulva még tovább megy ezen az úton a nagytiszteletű Martin Buber, de ezt a tendenciát képviseli Robert Aron is. Ám ez továbbra is nem több egy tendenciánál.

III. A cionizmus és Izrael állam létrejötté a zsidó gondolkodás számára minden szempontból az önmagához való visszatérést jelenti ezer év elidegenedés után.

Az izraeli tudósok racionalizmusa és történeti módszertana, a természet és a föld kultusza, az építők tudományos szocializmusa csak néhány, az izraeli gondolkodás és irodalom új témái közül. A könyv népe arra kényszerül, hogy a föld népe legyen. Ám Izrael és a zsidó gondolkodás vallási esszenciáját nem fedheti el eme Isten-tagadás. Izrael állam az a hely, ahol az embert feláldozzák, ahol kitépik a közel múltból egy olyan ősi, prófétai múlt okán, melyben autentikusságát keresi. Hogy felelevenítsék ezt a prófétai múltat, „felmennek Izraelbe”.¹

Az írástudók egész nemzedékei, többek között a fent említettek közül jó néhányan, kiket gyökértelessé tett a nemzetiszocializmus, úgy tekintettek Izraelre, mint a „felmenetel” helyszínére.

Bár évszázadokon keresztül elnyomott kisebbségként felmentették a zsidóságot a történelem porondján való szereplés alól, nem minden elnyomott kisebbség kezdheti újra tiszta kézzel! – Izrael állam az első lehetőség arra, hogy egy ország azáltal jelenjen meg a történelemben, hogy létrehoz egy igazságos világot. Ez egyben az abszolútum, a tisztaság keresése is. Az áldozatok és munkálatok, amelyeket ezen igazságosság létrehozása igényel, arra készíteti az embert, hogy ismét testet adjon a Prófétákat és a Talmudot megelevenítő szellemnek. Izrael építőinek szocialisztikus álmai nem bonyolódnak bele a világ aktuális kérdéseibe. Szocializmus egy országban? A kibuc kollektivistá társadalmá megkísérli a szocializmus megvalósítását egy faluban! S nem szabad elfejtünk az univverzális jelentést, amellyel mindezen munkák bírnak az izraeliek szemében, akik úgy vélik, az emberiségért tevékenykednek.

A zsidó univerzalizmus mindig is a partikularizmusban fedte fel magát. Ám most először a történelemben az izraeli zsidóság saját tanítása alapján mérheti magát, melyet immáron így vagy úgy, megszabadítottak a nyugati keresztény világ rögeszméitől. Atyáskodóan még közelít e világ felé, ám mindennemű szégyenlősség vagy kisebbségi érzés nélkül.

IV. Ám ez a közeledés sokkal jelentősebb lesz, mint elsőre gondolná. Az ázsiai és más fejlődő világbeli óriási tömegek előtérbe kerülése vajon nem fenyegeti-e ezt az újdonsült önmagára találást? A világ színpadára ugyanis megérkeztek azok a népek és civilizációk, amelyek számára nem re-

ferenciapont a mi „Szent Történelmünk”, akiknek Ábrahám, Izsák és Jákob nem jelent semmit. Az Exodus kezdetén egy új király tűnik fel, aki nem ismeri Józsefet.

Egyáltalán nem akarom a materializmus eme megnövekedését minősíteni, hiszen egy kétségbeesett emberiség kiáltását halljuk, s bár az egyén rendelkezik azzal a joggal, hogy saját éhségét materiálisnak minősítse, azzal azonban soha, hogy mások éhezését elutasítsa. Ám e végtelen tömegek sóvár szemei előtt, kiknek a remény tárgya a pusztá életben maradás, a zsidók és a keresztények lassan a történelem margójára szorulnak, s hamarosan senki sem veszi a fáradságot, hogy megkülönböztessen egy katolikust egy protestánstól, egy zsidót egy kereszténytől: szekták pusztán, kik felfalják egymást, mert nem tudnak egyetérteni néhány homályos írás értelmezésében. Egy vallási közösség, mely immáron elvesztette a politikai kohézióját egy olyan világban, amely már nem körülöttük forog. Egy ilyen tekintet előtt a továbblépés lehetősége vajon nem azt eredményezi, hogy zsidók és keresztények újra felfedezik a már elfeledett rokonságukat? Nem olyan rokonság ez, mely valamiféle szinkretizmushoz vagy néhány közös absztrakcióhoz vezet. Hanem a testvériség új érzése, mely még emlékszik a közös gyermekorra. Vajon a keresztény ökumenizmus tovább tud-e menni az első megtett lépést követően? A dialógus bizonyára tovább megy a hellén antikvitás ama eszméin, melyet zsidók és keresztények közösen birtokoltak azokban az országokban, ahol eddig együtt éltek.

V. Újjászületőben van-e a zsidó gondolkodás? Úgy vélem, abban a rövid leltárban, melyet felvázoltunk, fel-lelhető számos nagy hagyományos téma. Vajon az autentikus gondolkodás nem végtelen megújulás-e? A gondol-

kodás megújítása vajon nem pusztá szószaporítás és önellentmondás? Éppenséggel állandóságának, állandó aktualitása üzenete kimeríthetlenségének tudata jellemzi legjobban a zsidó gondolkodást 1961-ben. [Ekkor keletkezett az írás – a ford.]

Egy új világ hajnalán a zsidó öntudat felismerte, hogy állandósága által páratlan funkcióval bír a Lét általános ökonómiájában. Ebben senki sem tudja helyettesíteni. Valakinek léteznie kell a világban, aki annyira ősi, mint maga a világ. A zsidóság számára az emberiség nagy vándorlásai, a történelem nagy hullámai sohasem jelentettek halálos fenyegetést. Mindig is megtalálta azt, ami még megmaradt. Rendelkezik a továbbélés fájdalmas tapasztalatával; állandósága hozzászoktatta ahhoz, hogy megítélje a történelmet, illetve hogy visszautasítsa annak „A” történelemnek az ítéletét, amely önmagát tekinti a legfőbb bírónak. Talán általánosságban az a mai zsidó gondolkodásnak az a jellemzője, hogy még az eddigieknél is erősebben ragaszkodik ehhez az állandósághoz, ehhez az örökkévalósághoz. A zsidóság úgy vándorolt végig a történelmen, hogy annak céljait nem tette magáévá. Erre a vakmerőségre és erre a türelemre, mely oly tartós akár maga a végtelenség, holnap vagy holnapután nagyobb szüksége lesz az emberiségnek, mint volt tegnap, vagy annak előtte.

Csillag Gábor fordítása

Eredeti megjelenés: www.pilpul.net

* Levinas írása 1961-ben keletkezett.

¹ Utalás az alijára, az Izraelbe való tömeges visszatérésre. Az alija szó jelentése „felmenetel”. Akit Tóra-olvasáskor szólítanak, az „felmegy a Tórához” – alija-la-tóra. Az első tömeges ki/be vándorlás 1881–1903 között zajlott le (első alija). Ezt számos további alija követte.

***Minden kedves Olvasónknak
örömteli hanukát kívánunk!
A Szombat szerkesztősége***

KERESZTES JÓZSEF

A vörös mésző zsinagógaküszőb

Az utolsó zsidó család is eltűnt a faluból; a negyvenes évek végén összeszedték azokat, akik nem menekültek el már előbb, és ezek nem is tértek vissza a koncentrációs táborokból. A zsinagógát széjjelhordták az ötvenes években, már ami megmaradt belőle az oroszok elől nyugat felé húzódó németek után. Német, orosz egyaránt belerondított, ami fa volt benne, azt feltűzelték, a hulladék fát elvitték a falubeliek; majd az ajtók és azok tokjai, az ablakok kerültek sorra. Aztán a téglák, amik beépültek a régi-új házakba; az utolsó roham akkor következett be, amikor a tsz-raktárnak hordta el Zetor-pótkocsiszám.

Özvegy Vétekné a bejárati ajtó vörös mésző küszőbét vitette haza egy közeli kocsissal (hogy ő is vigyen valamit: ha mást nem, ezt, ami senkinek sem kellett), kitalálva, hogy éppen egy ilyen lapos kőre lett volna szüksége a kerti csap alá, amiről a vödör nem esik le a belezubogó víztől sem. Csak otthon derült ki, amikor a mázsakörűli kőlap egyik feléről a víz lemosa a rászáradt sarat, hogy belevéssett írás van azon. S mivel elolvasni nem tudta, nem ismervén a kvadrát héber betűket, hagyta úgy, ahogy volt, hadd mutasson: kemény kő ez a vörös mésző, akár a márvány. Baj nem lehet belőle. A cinvödör csak nem árt-hat neki.

Így hát ő is szerzett a zsinagógából magának valamit; közel volt a háza, látta, hogy mindenki fölragad valamit: a falu eleje is mind onnan viszi a neki tetsző anyagot, szekér- és Zetor-szám, hát akkor legalább neki is jusson egy

darab szeglet belőle. Ha küszőb, hát küszőb. Lehet, hogy egyszer megmondolja magát, és a bejárati küszőbét kicseréli vele. Csak azt az egy sor téglát kell kiütni és a helyébe rakni ezt. Mennyivel mutatósabb lenne mindjárt a bejárata. A zsidók nem tették volna oda maguknak küszőbnek, ha nem arra való lenne. Van értéke. A sírköves jó píz adna érte, ha látná, ha meglátta volna a sárban. Az az írás azért csak jelenthet valamit, valami titokzatosat, mert a zsidók mindig titokzatoskodnak, hókuszpókuszolnak maguk között, zárt helyen, ahova mást nem engednek, azért fordították fejfelé, hogy elrejtsek a titkot, amit az írás magának tartogat; majd egyszer megálmodja, mit jelent, mert mindig álmodik, némelykor maga is elcsudálkozik, amikor fölébred, miket összehordott, mennyit lót-fut, egészen belefárad, mire fölébred, kivel-mivel nem beszél, az ányáival meg a holt apósával is, aki mindig utálta őt, mert Vince, a fia, az ő megboldogult ura oda veszett a második háborúban, és ő újra férjhez ment, mert még fiatal menyecske volt, na; az első apósa cselédet akart csinálni belőle, hogy kapálja a szőlőjét, a krumpliját meg a kukoricáját, gondozza, pártolja el őket, mivel az anyósát enyhe szél érte, ő meg a szívével bajlódott; de ő inkább bevitte a földet meg a fogatát az állataival együtt a téesszcsébe, oszt hagyta, hadd ríjon az apósa, hogy ebek harmincadjára jut a föld, amit Vince vitt a házasságba. Azt sajnálta, nem őt meg az állatait, a teheneket és a lovakat.

Aztán ő újra férjhez ment, de minden rosszra fordult, mert ezt az urát agyoncsapta a villám a földön, úgy vitték meg neki a hírt a magtárba, ahol dolgozott, hogy te Margit, légy erős,

mert a Ferdit megsuhintotta az istennyila odakint a határban egy fa alatt, ahová a körmös traktorral leszállt, hogy ne ázzon. A harmadik férje se élt sokáig: az meg méregkeverő volt a téeszben, és részegen beleesett és belefúlt a keverőtartályba, amiből a permetszórókat töltötték.

Így hát özvegy lett harmadjára is, és már nem is ment férjhez többé, igaz, nem is kérték, mert féltek már tőle, hogy három férjet elfogyasztott, és még ötvenéves se volt.

A Ferditől való lány, Vali, az apjára ütött. Magas, csontos volt, látszott, hogy olyan nagytermetű lesz egyszer, akár az apja. Tizennyolc évesen férjhez ment egy henteshez, és beállt a pult mögé. Rövidesen úgy fente a hússzelő nagy kést az acélon, és úgy vágta a hosszú karajt a tőkén a bárdal, hogy csak úgy fröccsent a zsírja köré.

Derék egy asszony, mondogatták, akik nála vásárolták a hétvégére való húst. Mert Kálmán, a „Ribánczky”, ahogy hívták a hentes üzlete után, ahogy átvette az apjától a boltot, hűtőkocsin maga hordta a sertés- és marha- meg fagyasztott csirkehúsokat a vágóhídról, őt egyre kevesebbet látták a pult mögött, és a fél disznót, az időközben kitelt, megvállasodott, torony magas Vali éppúgy hordta be a bolti, nagy, szobányi hűtőkamrába, akár a férje. Maga akasztotta a fél disznót a kampóra, és még csak nem is lihegett, amikor végeztek. Csak arra az időre esett ki, amíg terhes lett, és megszülte a fiát. Addig egy kisegítő lány állt a pult mögött, szőke, álmodozó tekintetű, élveteg ajkú, akivel Ribánczky odébbállt azután, hogy összeszúrta a levet vele, és Pestre költöztek.

Vali eladta az üzletet az államnak, és elvégezve egy tanfolyamot, védőnő lett. Mélyen meg volt sértve, hogy elhagyta a férje, akit imádott, mert hatalmas termetű volt, mint ő, igazi férfiszépség, amellet, hogy egy bikát is leütött volna az öklével. Vali imádta mint férfit, aki az egekbe volt képes röpíteni őt az ágyban: és ha nem is nyúlt volna hozzá, csak együtt marad vele, akkor is imádta volna, mert szerelmes volt bele; amikor magányosan nyöszörögve az ágyban visszagondolt Kálmánra, három dolog emelt ki belőle a sötétben, maga előtt látva: széles, nagy, mosolygó ajkát, férfiasan verejtékszágú bőrét, és kemény, hatalmas fütykösét, ami úgy kitöltötte, olyan gönyörök forrása volt, amit addig nem ismert, amíg be nem fogadta, még a forró magot is érezve, ami bőségben kiszökve belőle, elárasztotta odabent, még akkor is elcsöppenve a combja belső felére, amikor kihúzódott belőle, elernyedten.

Az ő hatalmas teste a másik hatalmas testtel titánok találkozása volt... nem is értette, amikor a fiát megmutatták neki, hogy mit hozott a világra; egeret-e vagy valami mást; mert hatalmas gyereke számított: és egy gyűrött arcú, ráncos bőrű kis semmiiséget hoztak oda a mellére, aki olyan volt, mintha megnyúzták volna.

Vali sokáig nem is szerette Pétert, csak kötelességtudatból etette, pelenkázta – főzött, mosott rá később, amikor egyedül maradt, és az anyja az ágyból szekírozta őt, hogy menjen férjhez újra, embernek ember a párja, egy ilyen derék nő nem maradhat egyedül. Mert az anyja tíz évig ágyban maradt még, amikor leesett a lábáról azután, hogy öklömnyi kavicsot emeltek ki az epehólyagjából, és hasnyálmirigy-gyulladást kapott, majd súlyos cukorbeteg lett. És az anyja, innen az ágyból, a szalmazsáksírból szerzett neki férjet a volt rózsafüzéres barát- és társnői révén, egy alkoholista szénfuvarozót, aki sovány, hajlott hátú volt, még harmincévesen is agglegény; negyven kiló ha volt, egyik cigarettáról a másikra gyújtott, fazékszám itta a kávé. Amikor egyedül maradtak a szobában, a férfi, Marci, ledobta magát térdre, a lábához, át-

kulcsolta és csókokkal halmozta el a térdét, hogy öngyilkos lesz ezek után, ha eltaszítja magától. Félárvaként intézetben nőtt fel szeretetlenül, az anyja nem akart tudni felőle. Dolgozni fog, akár az állat, eltartja őt, felneveli a fiát, csak fogadja el őt. Leteszi a poharat, eldobja a cigarettát, és csak a családjának él. És ha csak néha engedi magához, az is elég neki.

Alaposan megdolgozták őt a fogatlan, bütykös kezű, csoszogó vénségek a szemforgató, szenteskedő beszédkkel.

Marci egyszer csak már a férje volt, és ott reszketett az ágyban Vali mellett a hideg lábával, semmi kis meztelen testével, aki amikor az ölébe vonta, nem nyomott többet egy macskánál... és hiába várt, hogy abbahagyja a reszketést, sőt még a fogai is összekocódtak izgalmában. Vali megsajnálta Marcit, hogy ennyire kívánja, és anyáskodva a mellére vonta a fejét a férfinak, helyet adva combjai között keskeny kis csípőjének. Megadóan kezdeményezve lenyúlt hozzá, hogy a testébe vezesse, de megdöbbenésére, nem találta, amit keresett. Aztán kiderült, hogy az a ványadt kis bőnye volna az. És akkor Marci elsírta magát, hogy kamasz korában történt vele valami: heregyulladás volt, és azóta ilyen. Még szűz, és soha semmi vágyat nem érzett, hogy nővel együtt legyen.

Vali úgy érezte, hogy menten lefordul az ágyról, mintha fejszével fejbe kólintották volna. Becsapták őt. Marci zokogott, hogy ha Vali elválik tőle, ha ez kitudódik, felakasztja magát. A nyála ráfolyt Vali mellére. Vali próbálta őt vigasztalni, és hogy kárpótolja magát, és amitől még Marci férfinak érezheti magát, a fejét levezette az ágyékához, de Marci ehhez is ügyetlen volt, s amikor az ujjáival próbálkozott, a körme élével megsértette a legérzékenyebb helyeken; amikor pedig úgy próbálta használni az ujját, akár valami dugattyút, Vali végleg föladta, és lefogta Marci csuklóját, hogy elég.

Nézték a sötétet, és hallgattak. Aztán Marci ajánlatot tett Valinak, hogy ha diszkrétan csinálja, elfogadja... és Vali azt mondta, hogy nem... Mivel nem akart nevetségessé válni, vállalta Marcit így, amilyen.

Marci egy-két évig meghúzta magát. Aztán jöttek a delíriumos rohamai.

Elvonókúrára jelentkezett, de hiába tisztult meg. Egy idő után újra kezdődött minden, előlről. Egyszer részegen felgyújtotta a házat. Nézte a lángokat, és nem tudta, hogy ő gyújtotta fel a kezéből az ágyba kiesett öngyújtóval. Vali akkor éppen a kollégista fiánál volt látogatóban. Ekkor ismét elvonókúrára ment Marci, most már nem önként, hanem pszichológus kifejezett intézkedésének eleget téve.

Néhány év eltelt úgy, hogy Vali azt hitte, Marci abbahagyta az ivást. Egyszer a kutya a hóból húzott ki egy félig tele műanyag flakonos bort, leejtve Vali lába elé, mint aki jól végezte a dolgát; Vali ekkor jött rá, hogy Marci a házon kívül dugdosta előle az italt, és akár a faskamrában, akár a garázsban vagy a kazánházban kereste volna, meg nem találja, mert az udvaron ásta el. Télen a hóba rejtette: a kutya tulajdonképpen azt árulta el, hogy szolgálni szokott Marcinak, megkeresni az általa eldugott italt, aki többször nyilván elfelejtette részegen, mert már hosszú évek óta külön szobában aludtak, és reggelre kialudta a részegségét, hogy napközben-este hova dugta el.

Tíz év ágyban fekvés után meghalt Vali anyja. A rózsafüzérek közül egy öreg korában is könnyűvérű asszony összeemeledett Valival. Kitért a botrány, mert a barátnője családos, idős férfiakkal kezdett ki, és fiatal fiúkat csábított az ágyába. Valira is árnyék vetült miatta, mert Vali a pesti színházlátogatások alkalmával a nyugdíjasklubban előadás közben fölállt és elment. A magyarázatot, hogy dagadt, visszeres lábát lógatva nem bír végigülni egy helyben két órát, kételkedve fogadták. Attól kezdve alig mozdult ki a házból. Már nyugdíjas volt, mert leszálalékolták a rendetlenkedő szíve miatt. Marci is nyugdíjas lett, korengedményesen. Harminc éve voltak már együtt, kutya-macska viszonyban. Vali a bizalmasainak már nemcsak azt mesélgette, hogy Marci alkoholista, hanem hogy nem is volt férfi vele soha. Volt, hogy összeverekedtek: Vali az alig negyvenkilós Marcit egy kézlegyintéssel a falhoz penderítette. Hústoronyként magasodott a férfi fölé, százhusz kilójával.

Marci egyszer összeesett, kórházba került. Túl sok kávé ivott, a koffein-től felborult a szervezete vízháztartás-egyensúlya, kiszáradás fenyegette. Megdöglött a kövér macskájuk. Vali időközben diplomát szerzett, nős fia autóbalesetet szenvedett. A párkányi búcsúra szokás szerint autóbusszal Esztergomba utazó Vali a kompra várva beszédbe elegyedett egy aszkétaarcú, sovány nővel, aki azt mondta, hogy apáca, és jogában áll Valit megáldani, hogy a fia meggyógyuljon. Valit a nő a lakására csalta, ott először csak megérintette az arcát, kedveskedve, majd fogdosni kezdte, fölkapaszkodva a nyakába, beleansólt a szájába. Vali a falhoz lökve a felgerjedt nőt, elmenekült. Párkányban a tömegben ellopták a táskáját a pénztárcájával. A kompon a vizet bámulva hirtelen bekattant: szar az élet, kiáltotta, és a vízbe akarta vetni magát. A korlát egy kampójába akadt a szoknyája, amikor elbújt alatta, és félig letépte róla, amikor felegyenesedett. Ott állt bugyiban, blúzban, a bugyiján elől-hátul folttal. Most már tényleg a vízbe kellett ölnie magát szegényében. Kiemelték a vízből, a parton rendőrkocsi várta. Kórházba vitték, altatták, néhány nap múlva hazaengedték. Marci napok óta csotrészegre itta magát, mivel azt hitte, hogy Vali elhagyta. Legalábbis ezt mondta. Egy hónap múlva százezer forintos számlát kapott Vali: a vízből való mentés, a rendőrségi szállítás és kórházi kezelés költsége volt ennyi.

S még mindig nem volt vége.

Valinak telefonált a fia, hogy fia született, és a Timóteus nevet adták neki. Vali lehülyézte a fiát, hogy az unokájának ilyen lökött nevet adott. Ettől utóbb lelkifurdalása támadt, és elrohant a templomba gyónni. A sekrestyés harangozó azt mondta, hogy az atya a fülkében várja a gyónni óhajtókat. Vali valami agykimaradással a paphoz nyitott be, aki a másik fülkében mély, rekedtes torokhangon beszélő nőt hallgatva a térdig felhúzott reverenda alatt égre akadt szemmel maszturbált.

A pap még aznap fölkereste Valit, félrevonta, és könyörgött neki, hogy ne tegye tönkre. Térdre esett előtte, átkulcsolta a lábát, sírva fakadt. Aztán

a pap a könnyein át azt érezte, hogy egy kéz a tarkóján a hajába markol, a másik föllibbent valami tiloslat az arca előtt, és odanyom az arcához valami édes, párács, illatozó domborulatot, odakínálva neki, amihez a nyelvével egy kis bizonytalan kutakodás után megtalálta az egyetlen utat.

Később a pap az udvaron búcsúzodva meglátta a kerti csap alatti vörös mészke lapot. Kíváncsivá tették a rajta lévő vésett betűk. Nem volt műveletlen, fölismerte a felső sorban a héber kvadrát írást és az alatta lévő uniciális görögöt. A héber vésetből néhány ismerős volt neki, de összeolvasni nem tudta. A görögöt olvasta ugyan, de nem értette.

– Hol volt ez? – kérdezte. – S hogy került ez ide? – Ösztönösen tudta, hogy nem közönséges kővel van dolga.

A dibuk már hegyezte a fülét egy ideje. Most kell észnél lenni!

Vali elmondta. A pap megígérte, hogy szerez valakit, aki meg tudja mondani a kő eredeti értelmét. Ám mielőtt ígéretének eleget tett volna, más egyházmegyébe helyezték, ahol nagyobb papszékében voltak. Mintha ezer évet lépett volna visszafelé az egyház, amikor tíz falura jutott egy pap.

A vörös mészke küszöb pedig várt. Mást úgysem tehetett. A sok éve a rajta keresztül járók által beléteposott dibuk pedig reszketett a hideg víztől, ami a nyakába zúdult a kerti csapból vagy rálöttyent a cinvödörből. Már nem volt kedve ki-be mászkálni Marciba, rávenni, hogy holtrészegre igya magát vagy gyújtsa fel a házat; Valit sem kergette öngyilkossági rohamokba, nem vette rá, hogy vágasson ki fejszével-fűrészsel Marcival minden termő almát a telekhatár mellett, vagy a birsalmát az utcafronton, amiből Marci pénzt csinált magának, eladva a szomszédoknak, akik birkompótot főztek belőle. A papot sem vehette rá disznózkodásra, mivel papja sem volt már a falunak. Egyáltalán semmihez sem volt már kedve a dibuknak. Halálosan unta magát, és legszívesebben önmagából is kiment

volna, ha teheti. Már azzal is beérte, hogy egy éjszaka belement egy menyétbe, amelyik a kúpcserép alatt verébtojásra vadászott, és lelöködtette vele a kúpcserepeket. Hallotta, hogy Vali kizavarja Marcit, hogy nézze meg, ki mászkál a tetőn, és Marci ki is dugta az orrát egy pillanatra, de vissza is rántotta, mert éppen akkor hullott egy kúpcserép a járdára az orra előtt, és placcsant szét a betonon. Hallotta, hogy Marci a szélről beszél Valinak, az meg kiadta neki az ukázt, hogy holnap első dolga legyen mindent visszaigazítani.

Egy darabig még együtt dolgozott a dibuk a menyéttel a tetőt rongálva az ereszcatorna fölött. Látta, hogy Marci csapdavasat helyezett el a padlásra, de nem volt kedve szólni a menyétnek, hogy vigyázzon a bőrére, de nem is akart: nem a jó cselekedet volt a profilja.

Egyszer egy idegen állított be Valiékhöz. Tel-Avivból jött, a kivándorló falusiak egyikének leszármazottjaként jött vissza megnézni a falut, amiről annyit hallott, de elképzelni sem tudta, milyen. Szépen beszélt magyarul, egészen kis akcentussal. Jól értesült volt: tudta, hogy Vali szülei vették meg a sakter házat, ahonnan később elköltöztek ide, és utóbb a ház átépítésekor idehoztak egy rózsaszínű márványtömböt. Ami neki rózsaszínű volt, az Valiéknak csak vörös mészke. Amikor meglátta, mennyire becsben tartják itt azt a kötömböt, égre fordított arccal mormogott a jövevény, és letett Valiéknak egy ötven dollár címletű bankjegyet a kőért azzal, hogy ide fog küldetni embereket a Zsidó Múzeumtól, akik elviszik.

A dibuk már hegyezte a fülét egy ideje. Most kell észnél lenni! Szélszabadtéri múzeumban dideregni, azt nem! A túskebokros sírkertben márványtáblákat lefeszítő, sírköveket lopkodó, rongáló gojokban összeszukkaltatni magát, már tréfli; tisztességes dibuknak zsidrákban a helye. Az át-helyeződés a vörös mészke küszöböl egy szempillantás műve csak.

Az a hely, ahonnan jött ez a messziről való idegen, nagyon is kedvére való lesz öneki!

BENCE GYÖRGY MEGHALT

Régóta ismertem Bence Györgyöt, még a pesti egyetem filozófia szakán volt kedves tanárom. Nagy öröm és elégtétel volt mindannyiunk számára, amikor a pártállam bukásakor Bence betehette a lábát arra az egyetemre, ahol mindig is helye lett volna, és ahonnan a diktatúra sokáig távoltartotta. Azért az évek nem múltak el felette haszontalanul, Amerikában gyarapította tovább addig is óriási tudományfilozófiai, politikaelméleti tudását. Olvashatta, figyelemmel követhette a politikai filozófia legújabb fejleményeit – a világ tetején, szimbolikus és valószínű középontjában. Visszatérése látszólag zökkenőmentes volt, a pesti egyetemi *entrée* váratlanul jól sikerült. Először kötelező marxista szemináriumot bíztak rá, amit rendhagyóan látott el, és teljesen átformálta ennek a jellegét; nagy kitekintéssel, rálátással, műveltséggel és rá jellemzően az apró részletek finomságát kiemelő tudós iróniával tanította ezt az addig a számunkra intellektuálisan sivárnak és a rendszer ideológiai alapjának tekintett világnézeti stúdiumot. Bence azonban nem hagyta magát, érdekessé tette azt a marxizmust, amin gondolkodói lényé egyébként már rég túllépett. Marx az akkori bölcsészkaron, az 1980-as évek végén az ő „kezében” alakult át bírálhatatlan „egyházatyából” az egyik, *de csak az egyik* fontos XIX. századi politikai gondolkodóvá. Emlékszem egy, a rendszerváltás hevében lezajlott nyilvános filozófia szakos összejövetelre, ahol valamelyik tanszék volt párttitkára (s egyben jeles tudós) azt mondta, hogy nem érti a kritikákat, hiszen eddig is „liberális szellemben” folyt az oktatás. Bence erre sajátos iróniájával megjegyezte, hogy akkor ezután „még liberálisabb” lesz ez a stúdium. A magyarországi rendszerváltással együtt érkezett lassú, akadémiai liberalizálódás az ő helyzetén is radikálisan javított, és akadémiai visszaplántálását is megkönnyítette: az MTA Filozófiai Intézete 1990-ben adta ki komoly tudományfilozófiai kandidátusi értekezését, amelyet 1972-ben írt meg, ám – az ismert történelmi körülmények miatt – csak 1989-ben tudott megvédeni. Oktató, majd tanszékvezető lett szolid tudósi-tanári nyugalommal, és persze az elmaradhatatlan szivarokkal. És a soha nem megtagadott zsidóságával, melyről szívesen és érdeklődve beszélt, és amelyről egyre többet is tudott. Bennünket, a *Szombat* és a *www.antiszemizmus.hu* szerkesztőit is ellátott olykor tanácsaival, kapcsolatban állt e szellemi körrel. Ezen keresztül is kapcsolódott a zsidósághoz, és egy, a magyar szellemi életben rokontalan gondolkodásmódoz.



Fotó: Tóth Csilla

Mindannyian tudtuk, honnan jött, ismertük a demokratikus ellenzéki múltat, ám félszavakból is sejteni véltük az 1980-as évek elején bekövetkezett eltávolodását az ellenzék „kemény magjától”, amelynek logikus következménye volt, hogy a rendszerváltás után nem az SZDSZ-ben politizált tovább. Hátrébb húzódott, politikai tanácsadó és elemző lett.

1994-ig Orbán Viktort boldogította tanácsaival, majd tőle is eltávolodott, ám nem annyira, hogy még hosszú idő elmúltán is ne maradt volna benne valamennyi empátia az egykori politikai nebuló iránt. De ez a sajátos ragaszkodás nem pusztán érzelmeken nyugodott. Bár Bence nem volt jobboldali, de antikommunista volt, és az utódparttól megvonta szimpátiáját. Örült a magyar jobboldal 1998-as választási sikerének, bár később azért kifejtette, hogy zsidóként nem érezné magát jól abban a politikai és világnézeti koalícióban, melynek a szélsőjobboldal is része, ám amely nélkül *középről* nem lehet választási győzelmet aratni az utódparton. Ezért a magyar jobboldaltól való distanciája soha nem volt annyira jelentős, hogy ne tekintse őt mások – főleg a liberális táborból – olyannak, mint aki lepaktál „ezekkel”, ám „ezektől” éppen zsidó érzékenysége, történelmi tapasztalatai választották el, amin nem tudott és nem is akart túllépni. Tertium non datur – tanította az a magyar politika (ma már történelem), melynek Bence György – nem akart megfelelni. „*Nem hiszed el, hogy itt milyen történések lesznek*” – fejtette egyszer nekem – „*minden mozgásban van.*” Tényleg.

Bence álláspontja ezért mindig is más *maradt*, mint azoké, akik politikai elemzőként (és ez Magyarországon bevett) valamelyik párt érdekeit képviselik. Tudatosan és óvatosan is a beazonosíthatatlanságot választotta, ám ezt mindig a józan ész alapján tette. Ez a kívülállós, „zsidós” attitűd mind a bal, mind a jobboldali tábor számára gyanússá tette. Magányos farkas lett, olyan, akire mindenféle homogén közeg furcsán és idegenkedve néz, ugyanakkor, akihez mindenkinek van valamilyen viszonya s éppen óvatos távolságtartása és analitikus elméje miatt vár tőle valamilyen választ korunk kérdéseire. A Nagy Válasz nem érkezett meg, utalások történtek, allúziók keletkeztek. S akinek volt füle, meghallotta.

Nem volt könnyű ember. Többévtizedes mellőzöttsége és a liberális ellenzéki szubkultúrából való kilépése sajátos bizalmatlanságot ébresztett benne az emberek iránt, ám ha valakit megkedvelt, nagyon megkedvelte, és kitarott mellette.

És egy lokális bók, ami immár emlék. Aki mindennap az Újlipótvárosban bóklászott, gyakran láthatta őt a helyi élet színterein, a Tátra utcai Firkász étteremben, „Ági” zöldsgesnél, a Balzac Caféban vagy éppen a 15-ös autóbuzson, ahogyan a busz vele együtt szelte át a kis utcákat. Bence György e sajátos polgári miliőben is otthonra lett.

Az idő tett pontot életére. S talán egy kicsit a miénkre is. Immár nélküle folyik tovább – tova. Nagy kár. Nagyon nagy kár.

Novák Attila

HELLER ÁGNES

Egy fontos születésnapról

Ebben az évben ünnepe-
ljük Hannah Arendt szá-
zadik születésnapját. Egy-
más után rendezik a konfe-
renciákat munkájáról, sze-
mélyiségéről. Magam
nyolc konferenciára kap-
tam meghívást, s négyen
részt is vettem, illetve részt veszek.



hát ezeket az új rendsze-
reket, ezek gyökereit és
működését elemezte.
Meg kellett mutatnia,
hogy miért nem azonos a
totális rendszer a katonai
diktatúrával, a tirániával,
a despotizmussal, még akkor sem, ha van-
nak felismerhetően közös
vonásaik.

Arendt alapvető kérdé-

sekben tapintotta ki a totalitarianizmus
számos lényegi sajátosságát, többek
között az ideológia irányító szerepét és
a terrort, továbbá az „erény” és a terror
összekapcsolását. Bár az ő vizsgáldá-
sának tárgya egy ateista és egy pogány
politikai rezsim volt, ahol az egyik a
Történelemre, míg a másik a Termé-
szetre hivatkozva gyakorolt terrort,
Arendt nem zárt ki egyéb „lehetősége-
ket”. Ma, amikor a totális állam jelen-
léte a modern világban már nem újság,
mikor már van elképzelésünk a totali-
tarianizmus működéséről, nem lep-
ődünk meg, hogy egy vallás – most ép-
pen az iszlám – ugyanúgy beállítható
egy totális ideológia szolgálatába, mint
a Történelem vagy a Természet. Szá-
mos eszméből lehet ugyanis totalitári-
ánus ideológiát faragni.

Arendt nem volt optimista, s különö-
sen nem szeretett a jövőre vonatkozó
kijelentéseket tenni. Nem is hitt a de-
mokráciák végső győzelmében a vilá-
gon, ahogy nem hitt a történelem végé-
ben sem. Valamiben azonban hitt, ab-
ban, hogy minden ember aki a világra
jön, már maga is egy új kezdet. Ezzel a
gondolattal zárja le könyvét.

Arendt érdeklődése hamarosan a de-
mokratikus politika irányába fordult.
Csak néhány gondolatára szeretnék hi-
vatkozni, hogy lássuk, mennyire a je-
lenhez, s a mi jelenünkhöz is szól.

A felszabadulás és a szabadság nem
azonosak egymással – írja az amerikai
forradalmat idéző könyvében. A fel-
szabadulás után következik a legfonto-
sabb feladat, a szabadság intézményei-
nek megeremtése. A szabadság intéz-
ményeit sem elegendő egyszer megte-
remteni, mert hamarosan kihal belőlük
a demokrácia szelleme. Minden gene-
rációnak meg kell újítani az intézmé-
nyeket, feltölteni azokat a demokrácia
szellemével.

A politikai cselekvés, így mondja
Arendt, a véletlenek játéka van ki-
téve. Aki cselekszik, az vállalja tette
következményeit, akár előre láthatóak
voltak, akár nem. Van olyan, mint jó-
szerencse és balszerencse, s ezt min-
den cselekvőnek tudnia kell. A cselek-
vés különbséget tesz, azaz megjelenik
a világban.

A cselekvés rizikóját lehet csökken-
teni, de nem lehet megszüntetni. Ami
csökkenti a rizikót, az a politikai, tár-
sadalmi diskurzus, vita. A diskurzus a
nyilvánosság területén folyik, s ebben
különböző, egymással gyakran ellen-
tétes vélemények kapnak hangot. Fon-
tos, hogy a vélemények mint vélemé-
nyek jelenjenek meg, és hogy senki se
lépjen fel úgy, mint az egyetlen igaz-
ság tudója vagy letéteményese. A poli-
tikában, a politikai elméletben amúgy
sincs olyasmi, mint igazság, csak ke-
vésbé vagy inkább igaz vélemények
vannak.

Persze az, hogy a politikai cselek-
vésben a véletlen játssza az első hege-
dűs szerepét, nem jelenti azt, hogy
minden lehetséges, csak azt, hogy sok
minden az. A politikának keretet és
határt szab maga a modern világ, me-
lyen belül politizálunk, elsősorban a
gazdaság, továbbá a világ mindenkori
állapota, elsősorban a különböző ha-
talmak erőviszonyai, legyenek ezek

Vajon csak a születésnap alkalom ad
okot erre az érdeklődésre valaki iránt,
aki a mai „időszámítás” szerint fiatalon,
68 éves korában, azaz „régén” halt
meg? Utóvégre Arendt filozófus, nő és
zsidó, s ezek közül a sajátosságok kö-
zül egy sem szokott valakit népszerűvé
tenni. Most mégis, úgy tetszik, az egész
világ emlékezik. Emlékezünk azért,
hogy gondolkozunk. Hogy a politikán
gondolkozunk. Mert ki vagyunk éhez-
tetve politikai elméletre.

A politika kezd ma lesüllyedni a na-
pi taktikázás színvonalára, s nem csak
nálunk. Nem vetjük fel a kérdéseket,
hogy mi voltaképpen a politika, s külö-
nösen nem, hogy mi a demokratikus
politika, s hogy hogyan lehet felismer-
ni idejekorán a demokráciát veszélyez-
tető erőket. Arendt könyvei arra inspi-
rálnak, hogy felvessük ezeket a kérdé-
seket, s nem csak a szeretem-nem sze-
retem játék szellemében. Nem okvetle-
nül Arendt válaszai a legfontosabbak,
bár számtalanszor azok is, hanem a
kérdései.

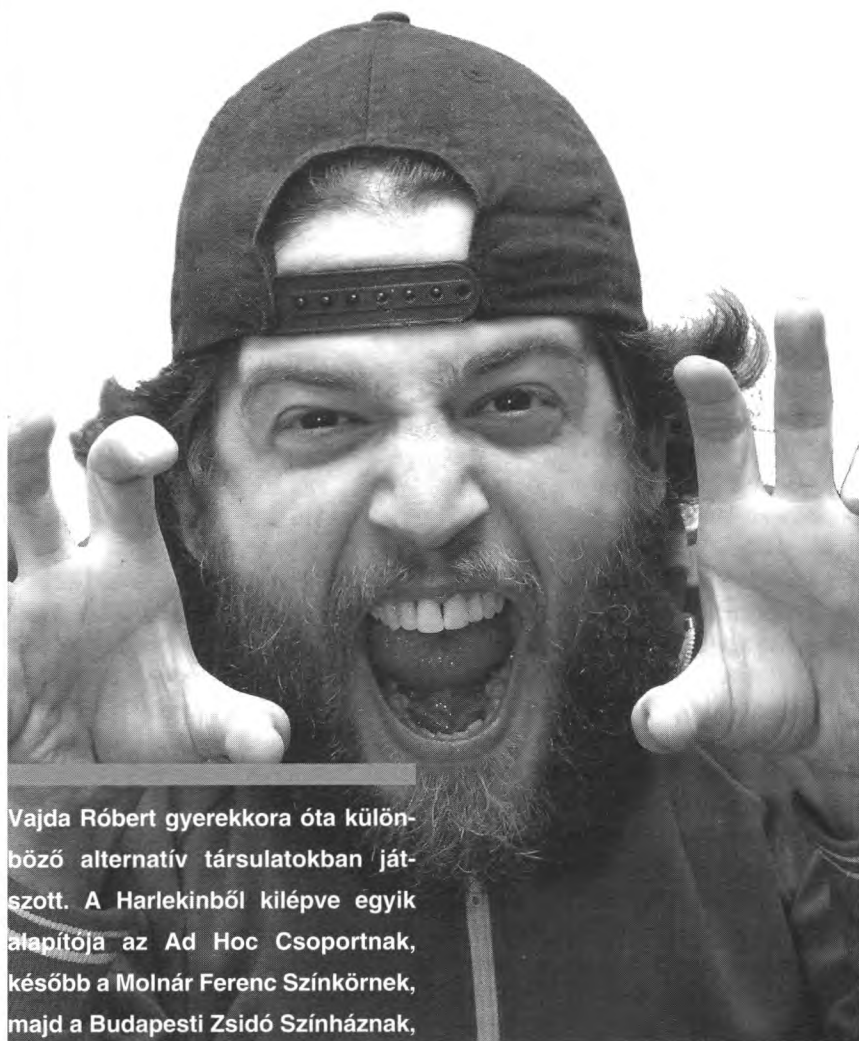
Arendt első sikerkönyve a totalitári-
anus rendszerek eredetét firtatta. Ne fe-
lejtjük el, hogy a totalitarianizmus mint
uralkodó politikai erő, az ő életében
született meg, s hogy a bolsevizmus és
a náciizmus volt a világ első erre vonat-
kozó történelmi tapasztalata. Arendt te-

gazdaságiak, politikaiak vagy katonaiak. De mindezzel együtt, vagy mindeinek ellenére még az egyes embernek is kitüntető szerep juthat saját világa alakításában. A közelmúltban is voltak olyan személyiségek, akik egy döntő pillanatban szabták meg országuk politikájának irányát. Hadd mondjak két példát arra, mikor valaki egy politikailag menthetetlenül kettészakadt országban személyisége súlyával és tekintélyével orszagát a megbékélés irányába, s ezzel a demokrácia stabilizálódásának irányába vezette: a spanyol király és Nelson Mandela. Kár, hogy nálunk hiányzik egy ilyen személyiség.

Arendt legtöbb vitát és ellenérzést kiváltó könyve Eichmann jeruzsálemi peréről készült beszámolója s ezzel kapcsolatos reflexiói a gonosz banalitásáról. Arendt mint szenvedélyes személyiség, tud igazságtalan lenni. Ebben a könyvben valóban többször az. De mikor a gonosz banalitásáról beszélt, semmiképpen sem arra gondolt, hogy ami banális, az kevésbé gonosz. Inkább arra, hogy az ördögnek manapság nincsen szarva, hogy nehéz azonosítani, felismerni, hogy manapság a gonosz nem démonikus, tehát nincsen benne nagyság. A magam részéről nem hiszem, hogy attól, mert valakiben nincsen nagyság, még nem lehet démonikus. Arendt mindenesetre ezzel a gondolattal is feladott nekünk egy gondolkoznivalót, akármilyen eredményre is jutunk gondolkozásunkban.

Arendt szerelmi kapcsolata Heideggerrel közismert. Ugyancsak közismert, hogy szellemileg sokat profitált Heidegger filozófiájából. De Heidegger nem volt politikai filozófus, míg Arendt életének a politika volt a legfőbb filozófiai pátosza. Így történt, hogy egyre közelebb került Kanthoz, annak republikanizmusához és liberalizmusához. Egyre többször idézte Kant gondolatát a helyes ítékezés feltételeiről. Az ember gondolkozzék a saját fejével, de legyen arra is képes, hogy magát a másik helyébe képzelve gondolkozzék, s végül gondolkozzék következetesen. S ez mindmáig a legjobb tanács, amit egy politikai filozófus adhat a politikai cselekvőnek és ítélezőnek.

Kultúratermelés –



Vajda Róbert gyerekkora óta különböző alternatív társulatokban játszott. A Harlekinből kilépve egyik alapítója az Ad Hoc Csoportnak, később a Molnár Ferenc Színháznak, majd a Budapesti Zsidó Színháznak,

melynek rendezője, társulatvezetője. Közben majdnem elvégezte a Rabbiképzőt. Legutóbbi Tartuffe-rendezése – a Purimspiel és A negyedik kapu után – biztató kritikákat kapott. Jelenleg ennek felújításán és a Cseresznyés kert színrevitelén dolgozik. (Jegyrendelés: www.zsidoszinhaz.hu.) A Szimplában találkozunk: A vörös zenekar című könyvet olvasgatja, nekem meg, ahogy ránézek, Fassbinder egyik fotója tolakszik az agyamba, amelyiken neccatlétában, bőrdzsekiben, kalaposan álldogál.

– Mit adtak ezek a „kamaszszínház-körök”?

– A ritmust, a tempót. Az alapokat biztosító apró trükköket, gesztusokat. Bár minket is megérintettek a szélsőséges színházi elméletek, ezekben a színházokban – akkor újdonságként – nagyon tekintélyelvű, minden teóriát nélkülöző iparosképzés folyt. Megegett, hogy havonta negyven előadásunk volt, így akik ott nevelődtek, nehezen találták meg helyüket a színházi világban.

– Sok alternatív színház a szakmai tudás hiánya miatt bukik meg, a Zsidó Színház viszont nem amatőrökből áll.

– Eredetileg a Bethlen téri életet egykor felpozsdító fiatalok kórusából,

tolvajok és politikusok között

színházából alakultunk. Abban a közegben vitathatatlan értékek születtek, a Chanukka-fesztiválra nyolcszáz embert vonzottunk a zsinagógába. Az öregjeink megriadtak az élettől, azonnal feloszlatták a csapatot. Persze máshonnan is érkeztek színészek, azóta sokuk a Színművészeti hallgatója. De már az Ad Hoc is igazi kísérleti színház volt vad helyzetgyakorlatokkal, meditációval, tudtmódosítással. Az erő kultusz volt a meghatározó, a nézőhöz vezető legrövidebb út. Nem a szöveg, a gondolat, a dramaturgia számított: csak az erő, ami élményt ad akkor is, ha semmi értelme. Ezért lett elegendő a színházból, a gyomorfék-életről, a mindennapi identitászavarókból – „baál tsuvaságomhoz” is ez vezetett. Rabbinövendékként még folytattam egy ideig, majd évekre odahagytam.

– Mégis visszatért. Rendezni.

– Talán jó rétor vált volna belőlem, de aki tudatosan felszabadította magában a bestiát, annak egészen más olvasatban jelenik meg mindaz, amit a híveknek kommunikálna. Rossz rabbi lettem volna, mert én – ahogy Sartre írta – „az ordasokat szeretem”. Rendező az okos, bukott színészekből lesz, mint mondják.

– Nem viselte a tekintélyelvűséget, ám rendezőként nyilván gyakorolnia kell.

– Ennek ellenében fogalmaztam meg ars poeticámat. Túl rendezőközpontú a színházi élet. A színház birtokolja a színészeket, holott az egyetlen lényeges dolog, ami a színész és a néző között zajlik. Kétfajta vezető létezik: a vezér és a sámán (vagy rabbi) – én az utóbbi szerepben mozogtam, a rendezőit most kezdem szokni. Csak a koncepciót határozom meg. Az „erő”, a „karizma” gyors sikert ígér, ám amint képtelen konszolidálódni, bukásra van ítélve. A művészet alapvetően erotikus: a rendező vagy egy „nagy kan”, aki megerőszkolja a nézőket, vagy játékos szeretkezésre

invitál. Három dolgot kell tisztáznia: ki ő, ki a néző és mi a tér.

– Kibékíthetetlen lenne a görög-ségből és a zsidóságból fakadó közösségi élmény? Miképpen beszélhetünk akkor „zsidó színházról”?

– Szintézisre törekszem. A színház internacionális, a moralitások miatt sem vált keresztény műfajjává. Mélyebben persze létezik különbség, akár a templomi és a zsinagógai rítus között: míg a keresztény színházban az a

azt mondanám, ez egy „beavatós színház”. Azonnal más a viszonyulás. Az életnek, a halálnak, a bölcsességnek, a szerelemnek *szaga van*.

– Meddig fejlődhet a Zsidó Színház? A közönség korlátozott, viszont az anyagi feltételek elengedhetetlenek.

– A romkocsmákban kibontakozott egy új, lüktető identitás, aminek igényei vannak. A fiataloknak állítólag nincs zsidóságtudata, valójában a hiva-



Végh Tibor színész és Vajda Róbert

csúcspont, amikor *elől*, a színpadon *meghal* egy ember, addig a zsidó színház lényege, hogy valaki *középen állva megvilágosodik*.

– Közvetlenebb szinten mitől zsidó? A témától, a szereplőktől, az „átzsidósított” szövegektől? Nem féltő, hogy csak ezt keresik benne?

– Nem a formanyelv vagy a kaftán, kizárólag a közönség miatt. Felvállaljuk, hogy csupán a közönség egyik felét lát teljesen a darab mögé, míg a másik kíváncsian, nyitottan közelít. Különbséget teszünk a közönségben, játszunk vele. Persze a teória nem lehet tolakodó: amikor az egyik szereplő a néző ölébe ül, nem ugyanaz, mintha

talos zsidó intézmények szorultak ki az ő identitásukból. Kritizálunk, aktualizálunk, hisz a színház politikai műfaj. Halott zsidóknak nem lehet színházat csinálni, csak múzeumot. Fontos a támogatás, hogy jelen lehessünk, de aki ma kultúrát termel, tolvajok és politikusok közt kénytelen mozogni. Nem szolgáltatjuk ki magunkat. A színház szerencsére organikus, semmit nem kell benne megőrizni. Elpusztíthatatlanságában, megtorolhatatlanságában rejlik az ereje: szinte nincs nélkülözhetetlen eszköz. A könyv elégethető. A színház elpusztítását nem űszod meg gyilkosság alatt.

Csáki Márton

NÓGRÁDI NOA

A buszon

Madarak csiripeltek a megemlékezés egyperces néma csöndjét megtörve, és az egykori kivégzőplacc fűvén békés őzikek legelészték, de a képzelet fekete-fehér filmek árnyékával festette át a paradox képeket. Az ember, amilyen kiszámíthatóan kegyetlen volt akkor, olyan kiszámíthatatlanul reagál a látottakra ma. De ki tudja, milyen részben játszik közre az érzésben a spontán reakció és a helyzettel végre szembesülő, erre már jó előre rákészülő lélek válasza, aminek parancsolni nem tudunk, csak figyelni magunkat?

Ahogy kívülről – kívülről, mondom, de belülről érzem –, néztem magam, furcsa volt feltérképezni a sokkot, s mielőtt még pszichés kiborulás jeleit vettem volna észre, figyelmes lettem a fizikai változásra: a szívem a gyomromba csúszott, de a torkomban dörömbölt, miközben a tudóm öklömnyire zsugorodva csak szapora zihálássá deformálta a mély lélegzetet, amit a friss levegőn véve készültem megtartani a rekonstruált gázkamrán és krematóriumon át. Az érzelmeknek ez a hatás nem adta át a helyét, csak egyre erősödött a megrázkódtatás, a rádöbbenés fázisaiban. Ennek leírására a fojtogatás és a fulladás a legtalálóbb kifejezés: megfojtott a tudat, hogy a „deported Jews from Hungary” feliratú képet jobban szemügyre véve akár nagyanyámat, nagyanyám szüleit is felfedezhettem volna. Hogy a nevek és tetovált karok fényképei között talán megtalálhatnám a nevüket, a számukat. Megfulladtam az ezerkilónyi haj- és cipőtömeg látványában, amelyekből az ő múltjuk köszön vissza rám. Minden tincs és minden bőrdöng, min-

den konzervdoboz és szemüveg egy olyan történésnek állít emléket, amely a leghűbben demonstrálja a hatalom kegyetlensége és a nácizmus keltette örvényt, amely több millió lelket sodort magával a halálba, de amely maga talán sosem fog kihalni teljesen.

Ennek az olajozottan kattogó rendszernek az alapja minden humanizmus nélkülözése, a nácik üzenete minden szenvedőknek: senki vagy, és ezt demonstrálandó a brutalitás minden eszközzel hajszolnak a szent árja cél, a föld színéről való teljes eltörlés, azaz a végső megoldás felé. A hatalmas német precíziós gépezet, valóságos halálgyárkomplexum láttán nincs megfelelő módú vagy helyes reakció, és ahogy végignézek a többiekben, látom, hogy az élmény erőszakos zongoristája az érzések árnyalatainak széles skáláját játssza le az arcukon. Van, akiben az ütések nyomán beindul valamilyen védekezőmechanizmus, bezárul. Én is közéjük tartozom. Azok, akik erősnek hitték magukat, most a komorak arcába látják bele saját fájdalmukat, és őket vigasztalva önkéntelenül is magukat segítik, és ez így van jól. Minden normális és semmi sem az.

Így hát nem kötelességünk fájdalmat érezni sem, és ennek a magam részéről örülök is. Mert nálam ennek a helyét nagyrészt a düh veszi át, nem sírtam. Összeszűkült szemem sarkába a düh ereje és az undor, amely kiült az arcomra, csikart könnyeket, és e résen át látom, hogy az ember az evolúció csúcsának tekinti magát, miközben a lecsúcsabb csúcsra tömeggyilkosokat hagyta felhelyezni. És hagyták.

Sok kérdés vetődik fel, és ezeknek nyomán sok érzelem kavargó. Mi lett volna, ha mi 60 éve élünk? Ki lenne képes a túlélésre a mostani someresek, barátok, ismerősök közül? Helyes-e a mód, ahogy megemlékezünk, a felújított barakkok és kemencék sora? Mi lesz itt még 60 év múlva? „Zsidó Disneyland”, ahogy a cinikusok és a mara-

dék nácik fogalmaznak, vagy addig megtaláljuk a megfelelő utat, hogy továbbvigyük az emléket a minket követő generációkba, hogy sose felejtsek el ezt a világot, a közönyt a halálhoz, a távol-ságot az élettől, a gyászt? Hiszen ők már nagy valószínűséggel nem beszélhetnek túlélőkkel sem. Jobb lett volna az, ha a Harmadik Birodalom fejei a zsidók megsemmisítésére, a végső megoldás villámgyors, elsietett végrehajtására fordított pénzt inkább a háborúra fordítják, és megnyerik azt? Ahogy nagyban szomorkodunk, belegondolunk-e abba, hogy mázlisták vagyunk, akiknek szülei a siratott áldozatok vére árán születhettek meg? Hálásnak is kell lennünk.

A gyermek eltapos egy hangyát: mi az neki? A hatalma felette körülbelül akkora, mint egy SS-tiszt hatalma volt egy zsidó fölött, min csodálkozunk hát?

Sokan körülöttem átkozott közhe-lyekkel bombáznak, drámává alakítják a Soát, megcsúfolják felszínes, színpadias kijelentéseikkel: „ezt úgysem fogjuk soha megérteni...” A barakkok dohos szagába képzelem a halál szagát, és máris közelebb vagyok a megértéshez. De a düh erősebb: nem fogom fel a tehetetlenséget, amit az érzelmesek ecsetelnek, nem fogom fel, hogy milyen a cselekvőképtelenség, hogy nincs erő, hogy az ellenállás csekélyisége megmagyarázott tény, és az ellenállók istenítve vannak: emberek voltak, amikor senki más nem volt az, és az én agyam és érzésvilágom korlátoltságának betudhatóan nem értem az értéket: úgy érzem, így kellett lennie, úgy érzem, mind ezt kellett volna hogy tegyék. Nem értem, mert szabadságba születtem, de érzem, mert zsidónak születtem. Én nem éltem volna túl, úgy hiszem. A megaláztatás, az emberi mivoltunkból való kivetkőztetés, a szelekciók és a percenkénti halálközeli, amely végül az érzékelés elvesztésébe torkollik, megöli a lelket. Az maradt életben, aki elég jól emlékezett az elveszett lélekre, aki titokban megőrizte magát.

Ha „az, aki egy embert megment, egy világot ment meg”, akkor hány világ veszett el? Emlékezzünk rájuk, és tiszteljünk az ottmaradtakat és a túlélőket, akik meghallgatást és megértést érdemelnek. És ha hazaérek, akkor úgy megölelem a nagyt!

NAGY ZOPÁN

Lázadás

(Montázs a tizenöt éve elhunyt I. B. Singer
Mesüge című regénye nyomán)

*Uramisten, szokatlanul hosszú és eseménydús ez a nap...
Ilyen az irodalom, ha ér valamit, csupa cselekmény.
Nem enged teret a közhelyeknek, a szentimentális
borongásnak...*

*Hogy ha hiszünk is Isten bölcsességében,
Tagadhatjuk, hogy csak jó származhat tőle...*

*Avatottan gondoskodom róla, hogy ne csak írásaimban
Gerjesszem a feszültséget, hanem az életemben is.
Mágnesként vonzom a kárhozott lelkeket –*

*búskomorakat,
Öngyilkosjelölteket, rögeszmék, küldetések...
megszállottjait.*

Uramisten, szokatlanul hosszú és eseménydús ez a nap...

*(Bármit tesz vagy mond az ember, a jövő csupán
a múltat ismétli.)*

*Gyakran fantáziáltam arról, hogy a szemem láttára
Megy végbe valami Kozmikus változás... – De:
Mi is az Isten? – A fejlődést vezérlő Rend, az Erő,
Amely az égitesteket mozgatja... meg a többi...)*

*Uramisten, szokatlanul hosszú és eseménydús ez a nap...
A rend, ha ugyan létezik, annyi nekem, mint a tavalyi hó.
Hiába aratom sikereimet (tegyük hozzá,
Aprócskákat), a depressziómnak se vége, se hossza.
Szentséges Isten, ugyanott tartok, mint húszévesen...*

*(Ó, gödölye, gödölye, aki kapja, marja...
Ropja mind a gyerek, ha anyját veri apja...
Az emberek lopnak, mint a szarka. – Freud az egész
Elméletét a Gemara két lapjáról lopta, Brakhot
Traktátus Ha-roe fejezetéből. Spinoza a Sir Ha-Ikhudból
lopott...)*

*Úgy éreztem, kísértet fekszik köztünk, és elvlaszt
egymástól.
A zsidónak megvan a maga külön élődíje, ami sajnos
elpusztíthatatlan.
Régtől tapasztalom, hogy az erőszak... (a gyilkosság...) a halál*

*Emlegetése felkorbácsolja a bujaságot.
Uramisten, szokatlanul hosszú és eseménydús ez a nap...*

*(A szenvedély pillanataiban hallottam már sikolyokat:
„Ölj meg! Tépj szét! Döfj agyon! – Atavisztikus vágyak
A torkokból... – Magam is elveszett lélek vagyok...
Apám él! – Hitler, a vérkorszak, a háború nem igaz.
Lidérces álom volt csupán. – Megborzongtam
és felriadtam...)*

*Uramisten, szokatlanul hosszú és eseménydús ez a nap...
A világ (vagy) az ember külső burka (a klipe) fölszakad.
Isteni szikrák szórótnak az alant tatógó szakadékba...
(A művészetnek volna mit méríteni az ősi misztikusok
Jelképeiből...) – „Él mólé ráhámim...”* –
A gyászima elmarad...*

*(Elkerülés ünnepe: Peszáh. – Elbóbiskoltam...
Ott volt apám a széderestén a kitliben,**
Anyám a szombati ünneplőjében... Az abroszon
Ott álltak az ezüst gyertyatartók, a bor; a keserű füvek,
A tojás, a lábszárcsont: a szédertálban...)*

*„Amíg pislákol az élet, minden jóvátehető.”
Az eget vörösre festették a város fényei,
Holdtalan volt, csillagtalan, amolyan kozmikus seb.
(Eszembe jutott a braclavi Nahman rabbi mondása.)
Uramisten, szokatlanul hosszú és eseménydús ez a nap...*

*Uramisten, szokatlanul hosszú és eseménydús ez a nap...
Hát tehetek én arról, hogy egyszerre több nőt is szeretek?
Mózes is megkívánta azt a néger nőt...
Hol van az megírva, hogy én Mózesnél,
Meg Jákób pátriárkánál szentebb életű legyek?*

*(Mint az orvostudománnyal dacoló, halált hozó mikrobák,
Az irodalom gonosz manói se adják fel soha.
Egyre kutatják a gyöngéket, a sebezhető pontokat.
Minél több készül el a műből, annál kimerültebb az alkotó,
S annál jobban elpimaszodnak az efféle kártevők...)*

*Sűrűn eszembe jutottak a kabbalisták szavai,
Miserint az ember a tikkunért*** küldetik e világra.
Hittem, hogy Isten regényíró, aki azt ír, amit akar,
s olvasni Kell Őt az egész világnak, eltöprengeni,
hogyan is gondolta.
Uramisten, szokatlanul hosszú és eseménydús ez a nap...*

*Uramisten, szokatlanul hosszú és eseménydús ez a nap...
Számomra a szeretet azonos volt a szabadsággal.
(Igaz: a legnagyobb szenteknek is voltak kétségeik...)
A szabadság nem maradhat passzív, teremteni akar.
Lehetőségek végtelenségét kívánja. Szerelmet...*

*Az élet elhúzódo válság, vége-hossza nincs küzdelem.
Ami leginkább elborzasztja az élőket
– a halál –, talán mérhetetlen üdvösség forrása.
Hogyan lehetne vége annak, ami végtelen?
Uramisten, szokatlanul hosszú és eseménydús ez a nap...*

* „Irgalmas Isten...”

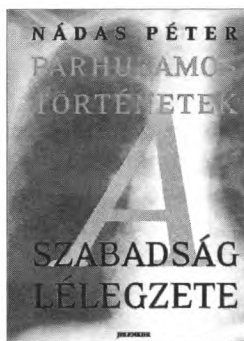
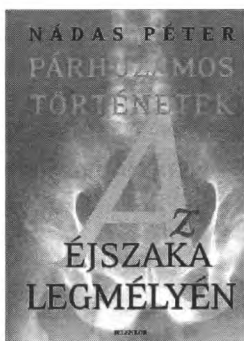
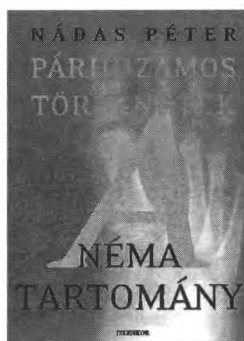
** Halotti ruhában

*** A holtak lelki üdvéért adott vendégség (szó szerint: javítás, héber)

Egymás tagjai a test szerint

Nádas Péter háromkötetes nagy regényének legfontosabb tétjeit két egymást kiegészítő, egymással szembefordítható idézet beszélheti el. „Múltunk mind össze van torlódva” – írja a *Hazám*

József Attilája. „Tagjai vagyunk egymásnak” – írja a Taruszi Pál a megtértek közösségének. A regényben különböző huszadik századi helyszíneken, Németországban és Magyarországon (ezen belül főleg Budapesten és Mohácson), eltérő időkben zajló, itt-ott, teljesen esetlegesen összeérő történeteket követhetünk nyomon, főleg a világháborút megelőző időkből, a korai hatvanas évekből és a 80-as évek második feléből. Szerkezetében a hatalmas terjedelmű, három kötetben kiadott szöveg nem követi a regénystrukturálás semmilyen felfejthető, szabályos, szerkezetileg leképezhető rendjét, a káosz természetrajza mutatkozik meg benne, az, hogy igazából nem lehet egységes módon elbeszélni élettörténeteket, hogy történeti eseményeket kizárólag testek, gesztusok, mozdulatok történeteként lehet elbeszélni. A regény, mint Nádas egész pályája, radikálisan „antiplatonista” (Radnóti Sándor), nem gondolja, hogy evilági létünk anyagától, a testtől elfordulva juthatunk hozzá az ideák szemlélésében az igazsághoz. Igazságunk történeteinkben van, tehát nem eleve adottan és életünk esetlegességeitől függetlenül, hanem éppen ezekben az esetlegességekben. Történeteink azonban soha nem állnak rendelkezésünkre, mert mindig a másikat érintik, másokra vonatkoznak, mindig másokkal is történnek, ezért nem lesz



Nádas Péter:
Párhuzamos történetek,
Jelenkor Kiadó, 2005.
A néma tartomány,
432 oldal, 2500 Ft,
Az éjszaka legmélyén,
696 oldal, 2400 Ft,
A szabadság lélegzete,
392 oldal, 3000 Ft

soha megérthetővé vagy akár csak elmondhatóvá az én történetem mindenki más történetének elmondása nélkül. Mindenki minden története pedig szintén elmondhatatlan.

Történetünk érintkezések története, amelyek nem tanulsággal szolgálnak, hanem érzelmi természetű tapasztalattal, történeteink tehát testek egymásban léteinek történetei. Tagjai vagyunk egymásnak, de – szemben azzal, ahogy a Taruszból való platonista lángelme értette – nem a Lélek szerint, hanem éppen a test felmondhatatlan, mert választás előtti közösségében. Ezért a párhuzamos történetek nem egy struktúrát rajzolnak ki, hanem egy szövevény kezd el lélegezni bennük. Ezért minden test minden története egyformán fontos, hierarchizálatlan és hierarchizálhatatlan, tehát a test kultusza teljesen idegen Nádastól, ha a test kultusza a tökéletes test imádatát jelenti. Az adott test „szabálytalanságának szépségeit” beszélt el az *Emlékiratok könyve*. Az ideológia és a rend, tehát a hatalom törvényeit kijátszó, az ezeken túli, közvetlen, hierarchia nélküli érintkezést megtaláló testek történetét beszéli el az *Emlékiratok* szövege. Egy majdnem sikeres, végül elbukó kísérletet az ismeretlen elbeszélő és Melchior fiúszerelemében, és egy átmenetileg sikeres az '56 október 23-a délutánján Budapest utcáin hömpölygő tömegről

szólva. Az a tömeg úgy volt egységes, hogy elvette és visszaadta mindenkinek a saját arcát, megvalósította a szabadságban a testek valódi közösségét. A *Párhuzamos történetek* még a lehetőségéről is csak alig tud a testek e felszabadító, hierarchia nélküli, valódi közösségének, legfeljebb a Margit-sziget éjjeli homoerotikus orgiáinak egyikén résztvevő egyik főszereplő, Demén Kristóf számára mutatkozik meg egy pillanatra ennek lehetősége egy nyilvános vécében, aztán pedig az itteni testek tömegére, a kielégülésre való – zavart, kétségbeesett – emlékezésben. Ebben a regényben egymáson fordulnak el testek és gesztusok, mozdulatok, érintések és ölelések, de soha nem érhetjük el a másikat mégsem, egymásba érő, egymáshoz el nem jutó testek története a regény. József Attila testies metaforájával szólva, múltunk mind össze van torlódva, egymásra és önmagukra torlódva család-történeteink és nemzeti történelmeink, a német és a magyar történelemben egyaránt, a regény mindkét helyszínén.

Egy hatalmas, hosszan részletezett szeretkezéscsúcspontban éppen az egymáshoz érés, az egymáshoz eljutás teljes lehetetlensége mutatkozik meg, később, a szeretkezés végén vagy egyik szünetében a meglesett nő, Mózes Gyöngyvér számára feltárul, meg szólal a ház múltja, egy nyilas razzia

1944 végéről, mintegy rátorlódik a kilátástalan szeretkezés eseményére.

A regény fasizmusértelmezése is ebből a testi kiindulópontból érthető meg. A Fajbiológiai Intézet dolgozói pontosan tudni vélik, milyen egy szabályos test, tehát a normativitásnak és a hierarchiának, totális uralomnak vetik alá a bálványozott testet. Egy vidéki kúrián „dolgoznak”, nem tökéletesen árja származású kamaszgyerekek testi paramétereinek vizsgálatán, mert hisznek a mérhető, felhasználható és használhatatlansága esetén elpusztítandó testben. A lefojtott és deformált szexualitás, a steril testkultusz szemében gyűlöletes és elfogadhatatlan a test esendősége, szabálytalansága, a „szabálytalanság szépsége” és az idegen testtől való lényegi elválaszthatatlanság. Így válik az adott test kultusza eszelős „platonizmussá”, a test elleni gyűlöletté és agresszióvá. Hasonló okokra vezethető vissza a nagy szeretkezésjelenet férfi főszereplője, Ágost irtózkodása attól, hogy elveszítse uralmát saját testi működései felett egy szeretkezésben, és ahogy a Fajbiológiai Intézet egyik főmunkatársa az individualitást megszüntető és nem a testek közösségében létrehozó katonai bajtársi szövetségben talál meg egy, az idegent és a gyengét kizáró homoerotikus testközösséget, úgy Ágost is egy másik, tökéletes testű barátjához való vonzódásáról töpreng el szeretkezés közben, és végső élvezetét az önmagával folytatott szeretkezésben, az önkielégítésben találja meg. Mindketten olyan szexualitásban tehát, amelyik tagadja a testek egymásba érését mint a testek létmódját, azt, hogy tagjai vagyunk egymásnak a test szerint.

Éppen ezért meglepő és bosszantó, hogy az elbeszélő elég gyakran képtelen ellenállni annak, hogy rámutasson a dolgok igazi lényegére, hogy ráirányítsa a figyelmünket az érzékletek végtelen és egyformán fontos, mert elválaszthatatlan sokaságáról, erre az egyedüli lényegesre, hogy az érzéki összevisszaság mögött feltárja az igazságot, kivigyen minket a platóni barlang árnyai közül a fényre. A második kötet elején Demén Kristófot a Margit-szigeten látjuk éjszaka. A fejezet címe: *Saját léteiről értesül*, vagyis amikor Kristóf felfedezi vonzódását a fiúkhöz, akkor

feltáru előtte a valóság, igazi önmaga. A Margit-sziget fái alatt azon gondolkodik, azzal szembesül, hogy az embereknek sem a lelkivilága, sem a fizikai felépítése nincs semmilyen viszonyban azzal, hogy milyen alakú a nemi szervük. Ő, noha testfelépítését germán karakterű édesanyjától örökölte, nemi szervének formáját édesapjától, akinek arcáról csak homályos emlékei vannak, de férfiasságáról erőteljesebb. Úgy véli, hogy valódi sorsunk ígérete, valódi hovatartozásunk úgyis „farkunkba” van írva. Vagyis az anyag rejtett lelke az apánk „fasza”, amiről már az *Emlékiratok könyve* írja, hogy egyszer mindenkinek meg kéne fognia. És ezért az egyetlen valódi történet és az egyetlen igazi történelem az a traumatizált és stigmatizált történelem volna, az az „örök zsidó” történelem, ami mintegy bele van metszve nemi szervünkbe.

De az érzéki tapasztalat birodalma nem korlátozódik a genitáliákra. E szöveg hely közelében értesülünk arról, hogyan hallatszik a Margit-sziget fái alatt a Mártírok útjáról, a nagy kanyarban beforduló villamos csikorgó hangja. Ez éppen annyira része az érzéki igazságnak, mint a fasz formája, mert el sem választható tőle, ha hiszünk a regénynek. És ezt hallva Kristóf éppúgy saját léteiről értesül, mint az orgiát figyelve vagy hazafelé a kutyával találkozva, esetleg Vay Klárát figyelve az ablakból.

Nem lehet körülírni sem egy rövid recenzióban, milyen tapasztalata, milyen igazsága az érintésekben megszólaló történelemnek az, ami az öreg mohácsi ortodox zsidó fakereskedő és fe-

lesége közös, néma poklában tárul fel, amikor az öregasszony egy rosszul átsütött, véres májdarabot talál fel, amit nem lehet nem megenni, mert a tébolyodott öregasszony megsértődik, hogy elvesztett gyermekük fájdalmát, az egész véletles nyomorúságot hogyan beszél el ez a jelenet. Hogy mi mutatkozik meg egy autótúton, egy veszekezésben, és egy házibulin a 60-as évek sötét és kétségbeesett, fojtogató kilátástalanságából, abból, ahogy lassan csikorogva, hosszú évtizedekre megáll az idő, és a korszak szereplői ott rekednek tömlőcében. Hogy mi tárul fel a deportálás előkészítésén fáradozó Vay Elemér bolti eladóként dolgozó lánya, egy deklasszálódott keresztény középosztálybeli fiatal lány és Demén Kristóf, egy félig zsidó, nagyrészt nagyszülei által felnevelt, szorongásos fiatalember közös, egymást hol elkerülő, hol metsző mozdulataiban, az lényegileg elbeszélhetetlen és megmagyarázhatatlan, éppen azért, amiről eddig beszélni próbáltam. Azért mert történeteinkből nem vonhatóak ki ezek a mozdulatok, és a testek érintkezése nem tanulsággal jár, hanem tapasztalathoz juttat. Az olvasás tapasztalata nem elkerülhető, ha azt akarjuk, hogy mint Gyöngyvérenek a zongora ütögetése közben, nekünk is bennünk is megszólaljon a múlt Nádás Péter harmadik nagy és második korszakos regényében. Megszólaljon azzá az elmondva üresen ható, olvasva megélevedő tapasztalattá válva, hogy múltunk mind össze van torlódva, és így és ezért tagjai vagyunk egymásnak a Test szerint.

Vári György

One World...



The Jerusalem Report gives you what no other magazine offers: a penetrating firsthand look behind the local, national and international headlines in the dynamic Jewish World.

We connect you to a shared experience.
We connect you to your world.

...Just Pages Apart

Subscription Information at:

The Jerusalem Report, P.O. Box 1805, Jerusalem 91017 Israel

E-mail: jsubs@jreport.co.il Website: <http://www.jrep.com>

Tel.: 1-800-574-574 Fax: 972-3-5613699

FÜLEMÜLE ÉTTEREM

Biztos lábakon

Autentikus közön-ség, autentikus ételek. Mi sem bizonyítja jobban mindezt, hogy ma már asztalt kell foglalni, ha az ember biztosan helyet akar kapni a nyolcadik kerület mélyén, az eldugott, sötét Kőfaragó utcában megbúvó Fülemüle vendéglőben. Márpedig az ember akar. A tulajdonos Singer család tagjai fáradhatatlan házigazdának bizonyulnak, minden vendéghez van egy-két kedves szavuk, de azért nem adjuk olyan könnyen a bőrünket: kiváló konyha nélkül ez nem volna elég elismerő kalapemelésünkre. Óriási szerencse, hogy az ételek minőségében tényleg csak a legkellemetlenkedőbb vendégek és étteremkritikusok tudnak belekötni... Elöljáróban, higgadtan, elfogultság- és érzelmentesen megállapíthatjuk, hogy a Fülemüle ét-



Fotó: Tóth Csilla

teremben szolgálják fel Budapest legjobb sóletjét. Hosszas vizsgálódás, alapos és figyelmes körszemle után a verseny eldőlt, „mission completed”, nincs mérlegelés, nincs többé „top5”, ez a műfaj itt a legjobb és kész. Ráadásul minden nap készítik, nem csupán a hét kitüntetett napjain, ami szintén nem elhanyagolható szempont. A magabiztosság nem hátrány: az étlap is kiemelt helyen kezeli a sóletkülönlegességeket (mert többféle van), és tényleg aligha érdemes mást rendelni

főételként. A főtt marhaszegy feltét feszes és ízes, a sült libacomb méretes és ropogós; komoly elszántság kell, ha az egész adagot magunkévá akarjuk tenni, de nekiveselkedünk, és erőfeszítéseinket siker koronázza. A sólet megérdemelte azt a tiszteletkört, hogy a beszámolóban előreszaladjunk, pedig érdemes elidőzni az előételeknél is. Azt tekintjük magától értetődőnek, hogy a maceszgomócós libaleves csupán kiváló, a vegyes előételtal viszont egyenesen parádés. A tál roskadozik a libatepertőtől, lilahagymától, savanyúságtól, körözöttől, zsidótojástól, töltött szőlőlevéltől, töltött libanyaktól és a főtt libamelltől. És külön is emeljük ki a sok helyütt már méltatlanul elfeledett, vajpuha, azonnal olvadó „inaszt”, vagyis a kenyérré kenhető ízes, paprikás, fokhagymás libaháját. Ha a kritika kritikának nem kellően szigorú, akkor biggyesszük ide, hogy a tejfőlös uborkasaláta kicsit bágyadt volt... A sitergősen forró serpenyőben felszolgált mákos-almás-mézes nudli viszont már hétnyelven beszélt, csakúgy, mint a közeli asztalnál ülő ausztrál-magyar túlélő, aki hazánkba szakadt hazánkfiainak jiddis-angol-francia-német-magyar keveréknyelven a 40-es évekbeli cserkész táboros élményeit meséli. Itthon vagyunk mindahányan.

- dibbuk -

Summary

Gábor T. Szántó's editorial „Alternative” describes the new elements of the Jewish cultural scene in Budapest: the Jewish theatre, the Keset conference (the Hungarian Limmud) and a new café called „Sirály” (Seagull): *”Here in Sirály they are going to have a small Jewish library upstairs, as well as a reading room, and they have promised to provide chess sets, cards and board games. This is a place. Just like the ones in Singer's Warsaw, or on the Lower East Side in New York.”*

A poem by Géza Röhrig *”istván angyal construction worker to kádár”* brings back the memory of a Jewish fighter of the 1956 revolution, executed during János Kádár's revenge after the defeat of the revolution.

We publish a selection of interesting articles on the past and present of Ethiopian Jews, in connection with a film by Radu Mihaileanu (Live & Become). Márton Csáki wrote a review, Andrea Sturovics publishes and comments on the relevant Jewish sources of the love affair of King Solomon and Queen of Sheba, and Péter Szegő tells the story of rescuing the Falasha into Israel.

After a trip to Vilnius and Tallin, János Gadó pays tribute to the memory of Jews in the Baltic region.

Zsuzsa Shiri reports on new development projects in the public transport system in Israel: on the construction of the new tramline in Jerusalem and plans to build a tramline in Tel-Aviv.

Péter Szegő and Márton Csáki wrote about the recently organized three days conference under the title Keset (Rainbow).

Péter Szegő reports on a roundtable discussion of baal tesuvah youths (returning to Jewish traditions) held in Sirály, organized by Marom, an organization for young Jews.

We publish an essay by Emmanuel Levinas.

„Cultural production – between thieves and politicians” is the title of an interview with Róbert Vajda, actor, stage director and leader of the Budapest Jewish Theatre.

Ágnes Heller analyses Hannah Arendt's career as political philosopher, Attila Novák wrote a memorial piece to György Bence, the recently deceased philosopher, who was also a great friend of our magazine.

József Keresztesi publishes a short story under the title: *”The red chalk threshold of the Synagogue”*.